

ŠVIETA

61

NO. 2

BALANDIS – GEGUŽĒS – BIRŽELIS

1976 M.

Juodosios Palmės. V. Ratas

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina, metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 2 BALANDIS—GEGUŽĖS—BIRŽELIO [APRIL—MAY—JUNE] 1976 M. XXXXII

TURINYS

Ivykių sukuryje	3
Šviesioji banga. Eilėraštis. Kazys Inčiūra	4
Poetas—kovotojas. A. Gučiūnietis	5
LLD—drauge su Lietuvos liaudimi. Alfredas Kazlauskas	7
Sugrįžimai. Eilėraštis. Algimantas Mikuta	11
Miestelis prie jūros. Eilėraštis. Algimantas Mikuta	11
Jauki širdies šiluma. Eugenijus Matuzevičius	12
Iš fotografijos vystymosi Sūduvoje. V. Gulmanas	14
Tikras gyvenimas. Eilėraštis. Eduardas Mieželaitis	17
Alaska ir jos turtai. Vladas Raila	18
Žmogaus sąmonė. Prof. A. Urbonas	19
90 Jurgio Petrausko pavasarių. Vandalinas Junevičius	20
Upių žvaigždės. Meilė Kudarauskaitė	21
Saulė, mūsų žemė ir klimatas. Antanas Juška	22
Ten, kur degė amžinoji ugnis . . . Vincas Lauraitis	25
Vienu kitu LLD istorijos klausimu. Br. Raguotis	28
Pietų Rusijos moksleivių judėjimas revoliucijos išvakarėse. Prof. J. Petraitis	30
LLD reikalai. Ieva Mizarienė	32

ĮVYKIŲ SŪKURYJE

Šiuo laiku viso pasaulio dėmesio centre yra dvi didžiulės senos kapitalistinės šalys — Italija ir Prancūzija. Ypatingai Italijoje įvykių kryptimi — komunistų įtakos kilimu mūsų Jungtinių Valstijų prezidentas Gerald Fordas ir valstybės sekretorius Henry Kissingeris yra labai susirūpinę. Jiedu pakartotinai išpėjo militarinės sąjungos NATO (North Atlantic Treaty Organization) nares, kurių tarpe yra minėtos šalys, kad Italijoje situacija darosi labai pavojinga, nes joje komunistų įtaka nesulaikomai eina gilyn ir platyn, kad susidaro galimybė jiems įeiti į koalicinę vyriausybę. O toks atsitikimas būtų nesuderinamas su Italijos naryste NATO valstybių šeimoje. Komunistai NATO narės vyriausybėje?! Baisu ir pagalvoti! Juk jie sužinotų mūsų visas militarines slapybes . . .

Prezidento Fordo ir sekretoriaus Kissingerio tikslas buvo tokiai galimybei užbėgti už akių, užkirsti kelią, pagąsdinant Italijos valdančiąją kapitalistinę klasę, kad jinai tokios “nelaimės” visomis jėgomis išvengtų. Jie davė jai suprasti, kad jeigu Italijos vyriausybėn įeis ir “raudonieji”, ji turės iš NATO išsikraustyti.

Neseniai iškilo aikštėn, kad jau daug pirmiau, negu Fordas ir Kissingeris pradėjo viešai nuogastauti Italijoje įvykių vystymosi kryptimi, žinoma, su pirmesnės ir dabartinės vyriausybės žinia, Amerikos Centrinė Žvalgybos Agentūra teikė riebias dolerines subsidijas Krikščionių Demokratų Partijai ir kitoms politinėms buržuazinėms grupuotėms jų kovoje su komunistais. Viešai buvo pradėta išpėti tik tada, kai paaiškėjo, kad vientik dolerių nebeužtenka komunistų įtakos augimui sulaikyti, kai pasirodė, kad jau beveik visi Italijos didmiesčiai yra komunistų vadovybėje. O čia ateina birželio parlamentiniai rinkimai, kuriuose tikimasi naujų pažangiečių laimėjimų. Kaip žinia, jau ir dabar, po Krikščionių Demokratų Partijos, Komunistų Partija yra didžiausia partija. Kiek čia bereikia, kad, šalyje siautėjant krizei ir liaudies nepasitenkinimui augant, jinai pralenktų ir Krikščionių Demokratų Partiją . . .

Bet visi rimtesni net ir buržuaziniai Italijos situacijos stebėtojai prezidentą Fordą ir sekr. Kissingerį išpėjo, kad toks jų kišimasis į tos šalies grynai vidinius reikalus, kad toks išulus bandymas italams diktuoti, kaip ir už ką jie turi balsuoti, duoda kaip tik priešingus rezultatus, kaip tik padeda komunistams savo įtaką kelti liaudies masėse. Ir atrodo, kad prezidentas ir sekretorius bus savo taktiką šiek tiek modifikuavę-pakeitę. Staigus Kissingerio vizitas net keliose NATO šalyse siejamas su panaudojimu diplomatijos padėti Italijos ir Prancūzijos valdančiosioms klasėms susidoroti su komunistų įtakos augimu, vietoje viešų, atvirų, išulių išpėjimų ir grūmojimų.

Beje, kalbant apie Italiją, dar reikia pridurti, kad joje komunistų įtakos kilimu labai susirūpinęs ir Vatikanas. Popiežius Povilas VI paskelbė savo išpėjimą visiems katalikams, kad jiems griežtai draudžiama balsuoti už Komunistų Partijos kandidatus. Katalikų bažnyčios galvos tikslas labai aiškus: paveikti būsimųjų rinkimų rezultatus.

Ką duos būsimieji rinkimai ir kaip Italijos vidiniai reikalai susiklostys ateityje, sunku atspėti. Tačiau nesinori tikėti, kad jos plačioji darbo liaudis paklustų iš už plačiųjų jūrų diktavimui ir liautųsi vadovautis savo protu ir supratimu.

* * *

Dar vis netrūksta duomenų, rodančių, kad Vidurio Rytuose padėtis nesitaiso, dargi yra žymiai pablogėjusi. Vietoje suglausti savo jėgas, arabiškieji kraštai dargi tarpusavyje paaštrino rietenas ir pasidalijimą. Žymiai pablogėjo santykiai tarp Egipto ir Sirijos. Egiptas aiškiai pasidavė Amerikos politikos įtakai ir padarė atskirą sutartį su Izraeliu. Tarybų Sąjungos pasiūlymas tuojau atnaujinti taip vadinamas “Ženevos derybas” išsprendimui Vidurio Butų problemų ir atsteigimui pastovios taikos, kurioje visoms tos srities šalims ir vyriausybėms, Izraeliui ir arabiškiems kraštams, būtų užtikrintas saugus gyvavimas ir vystymasis, dar vis

nesulaukia pritarimo ne tik iš Amerikos, bet ir iš Izraelio bei ir arabiškų kraštų.

Kalbant apie nūdienę situaciją Jungtinėse Amerikos Valstijose, nė valandėlei nereikia pamiršti, kad šie (1976) metai yra prezidentinių rinkimų metai. Vyriausybės ir abiejų didžiųjų kapitalistinių partijų vadams beveik viskas kita yra pasitraukę iš kelio. Kiti įvairūs klausimai, kaip nedarbas, infliacija, kainų kilimas, keliami ir liečiami tikrai tiek, kiek toms partijoms ir jų aspirantams į prezidentinius kandidatams pade- da jų prestižą pakelti piliečių akyse. Kaip tik tais išrokavimais prezidentas neseniai pareiškė, kad mūsų šalyje "krizė jau praėjo", nors beveik tą pačią dieną Detroite Fordo korporacija pranešė, kad ji "laikiniai" iš darbo paleidžia 10,000 savo darbininkų. O iš ilgos patirties visi žinome, kad daugeliui tų darbininkų laikinas paleidimas pavirs pastoviu arba ilgai besitęsiančiu paleidimu. Be to, mūsų prezidentas pamiršo 10,000,000 senųjų bedarbių.

Kas liečia Amerikos darbo liaudį, tai krizė labai, labai toli nuo praėjimo.

Valdančiųjų partijų rinkiminėje propagandoje aiškiai vengiama gilintis į Amerikos užsieninių santykių opiuosius klausimus. Tuo tarpu visoje šalyje aukštai pakėlė savo galvas šaltojo karo laikų sugražinimo šalininkai. Žymiai pagyvėjo

senatoriaus Jacksono vadovaujamų reakcininkų veikla Kongrese. Šia situacija naudojasi ir Pentagono militaristai siekimui padidinti ginklavimąsi ir toliau vystyti ir tobulinti branduolinius ginklus. Jiems jau pavyko iš Kongreso laimėti savo reikalams šios šalies istorijoje negirdėtą 115 bilijonų dolerių biudžetą. Jiems ir visiems šaltojo karo šalininkams nusileisdamas prezidentas Fordas viešai išsižadėjo žodžio "detentė".

Tai vis labai blogi ir pavojingi mūsų gyvenime reiškiniai. Tik belieka tikėtis, kad rinkimkinei "audrai" praėjus, dalykai pakryps gerojon pu- sėn.

Labai didelės reikšmės ypač socialistiniam pasauliui įvykiu laikomas Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos XXV suvažiavimas su jo nutarimais ir Dešimtojo penkmečio išsipareigoji- mais pasiekti naujų didelių laimėjimų visose gyvenimo ir darbo srityse. Šiuo tarpu visoje toje plačioje šalyje, visose tarybinėse respubli- kose, jų tarpe, žinoma, ir Tarybų Lietuvoje, jau eina entuziastiškos pastangos šių (1976) pirmųjų penkmečio metų išsipareigojimus įvykdyti net prieš pabaigą metų. Nė valandėlei neabejojame, kad kas liečia Lietuvą ir jos darbo liaudį, visi užmojai bus šimtu procentų įvykdyti.

☆ ŠVIESIOJI BANGA ☆

Į jūrą įbridau. Vos matomas taškytis,
O ji — didi, o ji plati, rūsti, neapkabinama,
Grėsmingai šiandien siaučia po bekraštę
grynumą,
Pati tenori purlais vien taškytis,
Šturmuodama Birutės kalną po bangos banga.
Staiga —
Banga šviesioji — pieno tai puta —
Nuo pat akiračio nematomai atskilo, —
'Artyn, artyn — tik liežia, aria, pila
Vis augdama: jau kaip giraitė, jau kaip dvi, kaip
trys!
O žioptai žioptai! — Ką pagriebs — praris!
Vis pasiutesnė, tartum jūrų toliuos
Sutrikę būtų užkaiščiai ir volės . . .
O ne! Tai geras gaivalas! Tai geras!
Sujudo jau Jūratės gintarinis dvaras:
Šimtai žirgų baltkarčių šuoliais šuoliais,
Piestu sužvenge, nerias iš bangos gražuolės,
O paskui juos ir kumeliukai spardos,
Jų kiekvienam gražus paskirtas vardas,
Kas panorės, visi jais jodinės, lekios . . .

Sveika, banga šviesioji! Tau valio, valio! . .
Čia visko man gana, čia visko man užtenka. —
Tu peršoki mane arba pasupk ant rankų.
Laimingas, kad čionai aš gyvenu, krutu,
Mąstydamas žingsniuotu šiuo krantu.

Laimingas, jei tesėjau, ką prisiekiau:
Tų kopų, tų pušų nepalikau aš niekam,
Ilsėjos čia Maironis ir Čiurlionis,
Ilsėsis čia ateisiantieji žmonės.

1974. X.10

KAZYS INČIŪRA

☆

Ši poema yra vienas paskutiniųjų jo kūrinų.

Poeto Kazio Inčiūros [1906.IX.25—1974.XI.30] plunksnai priklauso keliolika poezijos, pro- zos ir dramos knygų, libretų.

Pokario metais išėjo poeto kūrinų rinkinys "Prie Kauno marių" [1962;], kuriame išspausdin- tas pluoštas eilėraščių ir dramatinė poema apie Kauno hidroelektrinės statybą; teatruose buvo pastatyti jo scenos veikalai: "Žemaitė", "Eglė žalčių karalienė" ir jau po jo mirties — poetinė drama "Gulbės giesmė".

A. GUČIŪNIETIS

Poetas — kovotojas

LIUDO GIROS MIRTIES 30-ČIO PAMINĖJIMUI

Nors su saule visada keliam,
Saulės niekuomet nematom.
Sėjam javą, o tik vargas želia,
Sunkesni vis ataslenka metai . . .

Taip liūdnai L. Gira apdainavo vargingą darbo žmogaus dalią išnaudotojiškoje santvarkoje.

Poetas gimė 1884 m. Vilniuje. Mokėsi Vilniaus realinėje mokykloje ir kitur. Dirbo "Lietuvos ūkininko", "Vilties" ir "Vaivorykštės" redakcijose. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo Kauno teatro direktorium, Lietuvių rašytojų draugijos pirmininku ir laikraščio "Literatūros Naujienos" redaktorium.

L. Gira buvo paprastas, neišdidus, mielai bendraudavo su darbininkais ir valstiečiais. Drauge su darbo jaunimu linksmindavosi, visada buvo žvalus, gerai nusiteikęs, šnekus. Rašyti eilėraščius jis pradėjo 1903 m., juos spausdino "Varpe", "Ūkininke", "Viltyje", "Vilniaus Žiniuose" ir kitur.

Caro ir buržuazinės priespaudos laikais jis išliejo suvargusio dzūko artojo širdgėlą, graudų skundą savąja nedalia eilėraštyje "Mano kraštas", jautriai prabilo laimesnio gyvenimo lūkesčiu "Trijuose berželiuose": "Kad bernelis būčia, jaunas artojėlis — visą vargą vargužėlį žagrele aparčia . . ."

Su didžiausiu nuoširdumu poetas apdainavo darbo žmonių sunkius pergyvenimus ir kituose eilėraščiuose. 1911 m. jis parengė pirmąsias lietuvių poezijos antologijas: "Lietuva pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą" ir 1914 m. "Cit, paklausykite."

Išleido poezijos rinkinius: "Dul-dul dūdelė" (1909), "Žalioji pievelė" (1911), "Tėvynės keliais" (1912), "Laukų dainos" (1912), "Žiežirbos" (1921) ir kitus.

Tarybiniais metais L. Gira išleido "Smurtas ir ryžtas" (1942), "Žalgirio Lietuva" (1942), "Tolimus kelius" (1945) ir "Rinktinė poezija" (1945).

Apie 1936 m. stiprėjant Lietuvos darbo žmonių kovai prieš fašistinį režimą, L. Gira ėmė kritiškiau žiūrėti į buržuazinę santvarką ir stojo į opoziciją fašistinei diktatūrai.

Poetas džiugiai sutiko Tarybų Lietuvos atkūrimą. Eilėraštyje "Džiugios dienos" džiaugėsi: "Ryt pirmą kart su šeštadaliu pasaulio-žmogaus gimimą tikrą švęs šalis jauna. Iš vėliavų naujų naujoji švies mum saulė, Laisvai skambės laimėjimo daina . . ."

L. Gira tuojau įsijungė į aktyvią socialistinio gyvenimo statybą. 1940-1941 m. buvo švietimo liaudies komisaro pavaduotojas. 1940 m. išrinktas Liaudies seimo atstovu ir LTSR Aukščiausios Tarybos deputatu. Prasidėjus Didžiajam Tėvynės karui, jis pasitraukė į Tarybų Sąjungos gilumą.

Karo dienomis rašytojai laikė save fronte kovojančių karių bendražygiais. L. Gira, nors ir būdamas vyresnio amžiaus, stojo savanoriu į Lietuviškojo junginio karių gretas ir kapitonu tarnavo beveik visą karo metą.

Poetas atliko didelį kultūrinį darbą lietuvių karių tarpe. Jis konsultuodavo junginio literatus, kūrė scenos vaizdelius meninei saviveiklai, ruošė literatūrinius vakarus, skaitė paskaitas ir nuolat bendradarbiavo spaudoje. Ypač populiarios tapo jo dainos: "Nuo Uralo, gaudžia vėjai", "Kur vakarai" ir kitos.

L. Gira gilinosi į karių buitį, artimai bendravo su kovų dalyviais, gerai pažino kovotojų pergyvenimus ir poreikius, mokėjo įeiti į jų sunkų vidaus pasaulį, patarti, paguosti ir nuraminti netekusius šeimų ir brangiosios Tėvynės — Tarybų Lietuvos.

Man teko laimė daug kartų kalbėtis su poetu, tartis ir karinėje rikiuotėje žygiuoti.

Labai maloniai prisimenu 1942 m. birželio mėnesio vidurį, kai apie šimtas karių, kartu su kapitonu L. Gira žygiavome iš Balachnos į Gorodečą. Buvo puiki pavasario diena: skaisčiai švietė saulutė, kvėpėjo gėlės, žavingai čiułbėjo

A. Venclova, J. Paleckis, L. Gira ir I. Erenburgas Maskvoje 1943 m., minint L. Giros literatūrinio darbo 36 metų sukaktį.

paukščiai, visi džiaugėsi atgijusia gamta. Poetas tarė: "Draugai, visi paukščiai džiaugiasi, čiułba, užtraukim ir mes dainą, bus daug smagiau žygiuoti".

Tuoju jis pradėjo dainuoti: "Nuo Uralo gaudžia vėjai" ir kitas dainas, o mes visi skambiai pritarėm. Beregint pagyvėjom, palinksmėjom ir dainuodami nė nepajutom, kad nuėjom daugiau kaip 20 kilometrų.

Užbaigus kelionę, L. Gira tarė mums žodį: "Man labai malonu, kad jūs ne tik geri kariai, bet ir dainininkai. Aš tikiu, kad kovodami fronte narsiai mušit mūsų tautos amžinuosius priešus — vokiškuosius hitlerininkus. Nuoširdžiausiai linkiu jums visiems kuo geriausios sveikatos, visokeriopos sėkmės, o ypač greitai išvaduoti mūsų brangiąją Tėvynę — Tarybų Lietuvą ir laimingai visiems sugrįžti į gimtinę".

L. Gira bendravo ne tik su lietuviais kariais, bet ir su daugeliu vietinių gyventojų.

Mes matydavome kaip poetas gyvai kalbėdavosi su vyrais ir moterimis. Nei su vienu neatsiskirdavo neatsisveikinęs, nepaspaudęs pašnekovui rankos.

Sunkiomis karo metų dienomis nemažai buvo vargšų. L. Gira daug jų aplankydavo, su kiekvienu maloniai pasisveikindavo, pasikalbėdavo, sušelpdavo ir būtinai paspaudęs ranką atsisveikindavo. Todėl daug gyventojų L. Girą mylėjo, laukdavo jo kaip draugiško ir malonaus rašytojo.

Tūkstančiai lietuvių karių drąsiai žygiavo į frontą su L. Giros dainomis. Tarybinė vyriausybė aukštai įvertino poeto kovinius nuopelnus ir

apdovanojo jį Didžiojo Tėvynės karo I laipsnio ordinu.

Visi mūsų kariai labai mylėjo ir gerbė poetą Liudą Girą, kaip ištikimą kovos ir žygių draugą.

Nors kapitonas Liudas Gira mirė 1946 m. liepos 1 d. Vilniuje ir ilsisi Rusų kapinėse, bet lietuvių karių širdyse jis pasiliko amžinai gyvas, o jo gražioji poezija tapo mūsų liaudies mylimomis dainomis.

Viršelio piešinio autorius
autorius V. Ratas

ALFREDAS KAZLAUSKAS

LLD – DRAUGE SU

AMERIKOS LIETUVIŲ LITERATŪROS DRAUGIJAI – 60 METŲ

1. Pažangiosios veiklos ištakos

XX amž. pradžioje, JAV plečiantis revoliuciniam judėjimui, gausi lietuvių darbininkija jautė vis didesnę pažangiosios revoliucinės literatūros alkį. Pagaliau, pribrendus sąlygoms. L. Prūseikos — įžymaus visuomenininko ir talentingo organizatoriaus iniciatyvos dėka 1915 m. rugpiūčio mėn. 10 d. Brooklyne įsikūrė Lietuvių literatūros draugija.

Nors draugija pagrindiniu savo tikslu laikė kultūros ir švietimo darbą, tačiau politinio gyvenimo poreikiai nuo 1919-1921 m. įtraukė ją į visuomeninės-politinės veiklos verpetą. LLD nariai visuomet žengė priešakinėse sąmoningiausių JAV kovotojų už taiką ir demokratiją gretose. A. Bimba yra pažymėjęs, kad draugija ne vienerius metus buvo JAV lietuvių „pažangaus judėjimo ašimi, siela ir širdimi“, kad būtent „aktyvi visuomeninė draugijos veikla buvo jos stiprybės ir gyvybės šaltinis“. Tokio pobūdžio organizacijos, R. Mizaros tvirtinimu, neturi jokia kita JAV tautinė bendruomenė.

Aktyvi visuomeninė-politinė veikla, nuoseklus darbininkų interesų gynimas, vaisingas leidybinis darbas išpopuliarino draugiją JAV lietuvių sluoksniuose. Įsikūrimo dienomis jai tepriklausė vos 15 asmenų, o 1923 m. LLD narių gretose buvo daugiau kaip 6 tūkst. žmonių, susibūrusių į 220 kuopų. Savo klestėjimo viršūnę draugija buvo pasiekusi trečiajame-ketvirtajame dešimtmetyje. Dar 1940 m. draugijai priklausė apie 5 tūkst. narių. Buvo metas, kai LLD kuopos veikė įvairiose pasaulio šalyse: Šiaurės (JAV, Kanada) ir Pietų (Brazilija, Urugvajus) Amerikoje, Europoje (TSRS, Prancūzija, Liuksemburgas), Afrikoje (PAR). Reikšminga, kad draugijos kuopos visur tapdavo cementuojančiu branduoliu, apie kurį telkdavosi visas pažangusis užsienio lietuvių visuomeninis veikimas. Kilnūs šios organizacijos siekiai kadaise patraukė į jos gretas įžymias asmenybes: V. Kapsuką, Žemaitę, K. Giedrį, M. Petrauską,

St. Šimkų ir daugelį kitų. Draugijos nariai ir šiandien, nebudami metų naštos, pasiryžę ir toliau darbuotis LLD labui. Jie kupini įsitikinimo, kad LLD, A. Petrikos žodžiais tariant, „kultūrinis, visuomeninis ir politinis darbas nesustos, kol bus Amerikoje pajėgių, klasiniai sąmoningų lietuvių darbininkų“.

LLD veikimas buvo aprėpęs daugelį JAV pažangiųjų lietuvių kultūros ir švietimo sričių. Per daugelį metų draugija paskleidė šimtus tūkstančių atsišaukimų įvairiais visuomeniniais klausimais, organizavo daugybę paskaitų, politinių diskusijų, sueigų, aktyviai skleidė ateistinę propagandą. Dideli LLD nuopelnai meno saviveiklos srityje. Jos narių iniciatyva kūrėsi dešimtys šeštadieninių vaikų mokyklų, kuriose antroji-trečioji Lietuvos išeivių karta mokėsi lietuvių kalbos, rašto, dainų, savo tėvų krašto istorijos.

Išeivijos organizacijos spauda negali egzistuoti be savitarpio paramos. Todėl LLD visokeriopai remia „Laisvę“, „Vilnį“, Kanados „Liaudies balsą“. Nuo 1934 m. draugija kas trys mėnesiai leidžia savo organą — politikos, mokslo, meno ir literatūros žurnalą „Šviesa“. Jį nuo 1936 m. redaguoja A. Bimba. „Šviesa“ — ilgiausiai einantis ir seniausias užsienyje lietuviškas žurnalas.

JAV, be LLD, knygas leidžia ir kitos pažangiosios lietuvių organizacijos, laikraščių redakcijos („Laisvė“, „Vilnis“). Tačiau LLD buvo ir tebėra žinomiausia leidybinė draugija. LLD per 50 m. drauge su pažangiųjų lietuvių moterų susivienijimu išleido apie 100 knygų. Per pastarąjį dešimtmetį draugijos nariai gavo dar apie 20 knygų. Būtina pasakyti, kad draugijos leidybinė veikla visada pasižymėjo pažangia demokratine kryptimi, jos leidiniai skleidė proletarinį internacionalizmą, kvietė kovoti už socialinį progresą ir demokratiją.

LLD visais istoriniais laikotarpiais buvo drauge su Lietuvos liaudimi, teikdavo jai moralinę, politinę ir materialinę paramą.

LLD nariai, kaip ir visi JAV pažangieji lietuviai, džiaugsmingai sutiko žinią apie Tarybų valdžios įsikūrimą Lietuvoje, pritarė jos veikimo programai. Vėliau, išgalėjęs buržuazijos diktatūrai, LLD, kitos pažangiosios organizacijos ir pažangioji spauda teikė politinę ir moralinę paramą revoliuciniam judėjimui gimtinėje, negailėjo savo kuklių santaupų politiniams kaliniams šelpti. Vien tik 1933 m. Lietuvos darbo žmonių kovai paremti buvo nusiųsta apie 20 tūkst. dolerių.

Didelį JAV lietuvių pasipiktinimą sukėlė 1926 m. Lietuvoje smurtu įvykdytas fašistinis perversmas. LLD aktyviai reikėsi 1928 m. įvykusiame antifašistiniame suvažiavime. Jame dalyvavo daugiau kaip 300 delegatų, kurie atstovavo apie 70 tūkst. įvairioms organizacijoms priklausiusių JAV lietuvių. Suvažiavimas įkūrė bendro antifašistinio fronto organizaciją — "Amerikos lietuvių antifašistinį susivienijimą". Suvažiavimas pasmerkė fašistinį režimą, pareikalavo atkurti demokratines laisves, išlaisvinti politinius kalinius ir kt. Per lietuvių kolonijas nuvilnijo masinių protesto mitingų banga prieš fašistų siautėjimą gimtinėje, buvo išleista 40 tūkst. antifašistinių atsišaukimų ir kitos literatūros.

LLD buvo veikli 1936 m. įsikūrusioje naujoje masinėje organizacijoje — "Amerikos lietuvių kongrese demokratinėi santvarkai atsteigti Lietuvoje". Kongresas jungė 345 JAV lietuvių draugijas ir kuopas, kurioms priklausė apie 71 tūkst. narių. Kongreso steigiamajame suvažiavime buvo priimta kovos prieš fašistinį režimą Lietuvoje programa: visomis galimomis priemonėmis padėti gimtojo krašto liaudžiai atkurti demokratinę santvarką, pareikalauta paleisti iš kalėjimų apie 1000 politinių kalinių, pasisakyta prieš pasaulinio karo grėsmę ir fašizmo plėtimosi pavojų.

JAV pažangieji lietuviai Tarybų valdžios atkūrimą Lietuvoje sutiko kaip dėsningą istorinį reiškinį.

Antrojo pasaulinio karo metais LLD nariai, visi JAV pažangieji lietuviai nesvyruodami tapo Tarybų Sąjungos ir Tarybų Lietuvos kovos prieš hitlerinę Vokietiją gynėjais ir rėmėjais. 1943 m. LLD ir kitų pažangiųjų organizacijų iniciatyva New Yorke buvo sušauktas Amerikos demokratinų lietuvių (ADL) suvažiavimas. 312 delegatų atstovavo 186 organizacijoms. Suvažiavimas iškėlė šūkius: kuo greičiau išvaduoti

gimtąjį kraštą, paremti kovotojus prieš hitlerinius okupantus. Suvažiavimui atsiųstame Lietuvos tarybinių visuomenės veikėjų, literatų, karių ir partizanų sveikinime buvo reiškiamas įsitikinimas JAV pažangiųjų lietuvių antihitlerinio veikimo sėkme, buvo dėkojama už gautas iš Amerikos dovanas, drabužių ir avalynės siuntas, nuoširdžius laiškus. Vykdamas suvažiavimo nutarimus, 1944 m. įsikūrė Lietuvai pagalbos teikimo komitetas (LPTK).

LLD nariai gausiai dalyvavo antrajame (1945 m.) ir trečiajame (1947 m.) ADL suvažiavimuose. ADL antrajame suvažiavime buvo atstovauta 200 draugijų, turinčių apie 160 tūkst. narių. Suvažiavime LPTK atstovas pranešė, kad šis komitetas Lietuvos darbo žmonėms jau spėjo išsiųsti 10 siuntų, kurių vertė sudarė 229,966 dol. Už tas siuntas JAV pažangieji lietuviai susilaukė nuoširdžių padėkos žodžių, kuriuos rašė vilniečiai ir kauniečiai, tarybiniai partizanai ir lietuviai kariai.

Imperialistinės reakcijos sukeltu "šaltojo karo" laikotarpiu, vykstant pažangiųjų jėgų persekiojimui, išėivijos ir gimtinės bendradarbiavimo plėtojimuisi iškilo rimtų kliūčių. Tuo metu LLD atkakliai gynė Tarybų Lietuvą nuo lietuvių buržuazinių nacionalistų, radusių prieglobstį JAV, skleidžiamos dezinformacijos ir šmeižtų, skelbė objektyvias žinias apie Tarybų Sąjungą.

Naujas abipusių ryšių etapas prasidėjo nuo 1959 m., kai gimtąjį kraštą aplankė pirmoji JAV pažangiųjų lietuvių grupė. Kasmė tie ryšiai įvairėjo, plėtėsi: vyksta abipusis susirašinėjimas, keičiamasi literatūra, kino filmais, spauda, įvairiomis kultūrinėmis vertybėmis. Šiais jubiliejiniais Tarybų Lietuvos ir LLD metais (1975) Tarybų valdžios 35-ųjų metinių iškilmėse dalyvavo gausus LLD narių būrys (viso Lietuvoje svečiavosi trys LLD ekskursantų grupės). Dar LLD ekskursantų grupės). Dar LLD dešimtajame suvažiavime, įvykusiame 1964 m., buvo pabrėžta: "Mes stojame už kuo plačiausią kultūrinį bendradarbiavimą su gimtuoju kraštu, su Tarybų Lietuva", 1970 m. vykusio LLD vienuoliktojo suvažiavimo delegatai pasveikino Lietuvos liaudį 30-ųjų Tarybų valdžios metinių proga, pažymėjo tarybinių tautų bendradarbiavimo reikšmę lietuvių tautai.

Buržuazinės Lietuvos valdantieji sluoksniai buvo užkirtę kelius oficialiam ir platesniam

pažangiosios išeivijos ir Lietuvos liaudies bendradarbiavimui, pažangieji lietuviai LLD nariai politiškai, morališkai ir materialiai rėmė Lietuvos liaudies išsivaduojamąją kovą, įveikdami visokias kliūtis. Šiandien abipusiai ryšiai pasireiškia įvairiomis kultūrinio bendravimo formomis. Lietuvių tautos socialistinė kultūra ir menas yra tas gyvybinis šaltinis, kuris gali gaivinančiai veikti visą užsienio lietuvių visuomeninį gyvenimą.

2. Leidybinė LLD veikla

LLD visuomet domėjosi gimtojo krašto likimu, jo socialine ir kultūrine pažanga, siekė, kad JAV lietuviai žinotų Lietuvos opiausias problemas, žinotų jos istorinę praeitį ir ateities perspektyvas.

LLD pastangų dėka pirmą kartą buvo išspausdinti Lietuvos revoliucinio judėjimo vadovų V. Kapsuko ir Z. Angariečio darbai. Amerikoje buvo išleistos net penkios V. Kapsuko knygos. Tris jo veikalus išspausdino LLD ir du — pažangiosios moterų organizacijos. Dar 1917 m. antruoju draugijos leidiniu pasirodė V. Kapsuko darbas "Jonas Biliūnas". Šios knygos išleidimas ženklino tradicijos gimimą — Lietuvos tematikos išitvirtinimą LLD leidiniuose. Šiame veikle V. Kapsukas, rėmdamasis marksistine metodologija, pirmą kartą įvertino J. Biliūno kūrybą. 1934 m. Čikagoje išėjo reikšmingas lietuvių marksistinės literatūros veikalas "Pirmoji Lietuvos proletarinė revoliucija ir Tarybų valdžia". Jame atskleidžiamas trumpas, tačiau nepaprastai reikšmingas Lietuvos istorijos laikotarpis — Tarybų valdžios įsikūrimas ir jos veikla Lietuvoje 1918-1919 m. Joje demaskuojami buržuazijos prasimanymai apie revoliuciją, pabrėžiama, kad buržuazija tarybas nugąlėjo tik su užsienio imperialistų pagalba. Be šių veikalų, draugija yra išleidusi ir trečią, memuarinio pobūdžio V. Kapsuko knygą — "Caro kalėjimuose".

Palyginti gausų V. Kapsuko veikalų leidimą Amerikoje apsprendė ne tik tai, kad jis pats kurį laiką gyveno JAV ir aktyviai reikėsi pažangiųjų lietuvių visuomeniniame gyvenime. V. Kapsukas, ir palikęs Ameriką, nenutraukė ryšių su šia reikšminga organizacija, rūpinosi jos veikla, didžiai vertino LLD kultūros-švietimo darbą, siūlė jai išleisti net K. Markso "Kapitalą". 1922 m. 11-uoju draugijos leidiniu pasirodė ir kito įžymaus Lietuvos revoliucionie-

riaus — Z. Angariečio veikalas "Nepriklausomos Lietuvos kalėjimuose".

Iki antrojo pasaulinio karo draugija, be V. Kapsuko veikalų, išleido dar vieną kitą leidinį Lietuvos tematika. Iš jų paminėtina A. Petrikos knyga "Lietuvių tautinio atgimimo pionieriai", kurioje iš pažangiųjų pozicijų plačiai aptariamas V. Kudirkos, P. Višinskio, J. Biliūno ir kitų rašytojų kūrybinis palikimas.

Žymus lūžis, supažindinant Amerikos lietuvius su Lietuvos istorija, su lietuvių tautos gyvenimu ir dvasine kultūra, įvyksta, atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje ir prasidėjus antrajam pasauliniam karui. Iki tol gan epizodiški ryšiai su kūrybinėmis jėgomis, gyvenusiomis ne JAV (V. Kapsukas, Z. Angarietis, S. Matulaitis ir kt.), tampa tvirtu draugijos ir Lietuvos tarybinių literatų bendradarbiavimu. Šis vaisingas bendravimas buvo užmegztas, išleidžiant tarybinės lietuvių karo metų poezijos knygą "Lietuva ugnyje" ir publicistikos knygą "Didysis lietuvių tautos priešas". Vien "Šviesoje" 1942-1944 m. buvo paskelbta 150 tarybinių rašytojų ir poetų kūrinių, publicistikos straipsnių.

Prasidėjus antrajam pasauliniam karui, tiesioginiai ryšiai tarp išeivijos ir gimtinės nutrūko. Tuomet informaciją apie kovą prieš fašizmą organizavo 1942 m. pradžioje Maskvoje įsikūrus Lietuvos KP Centro Komitetas.

JAV pažangiųjų lietuvių spaudai skiriamos informacinės medžiagos rinkimas, tvarkymas ir siuntimas buvo pavestas specialiai tam reikalui sudarytai asmenų grupei, kuri būrė visas galimas intelektualines rašytojų ir mokslininkų jėgas. Archyviniai duomenys rodo, kad ši grupė vien 1942 m. Amerikos pažangiųjų lietuvių spaudai siuntė 49 apsakymus, 137 straipsnius, 139 eilėraščius, daugiau 100 straipsnių-telegramų. Kitais metais vėl buvo pasiūsta panašios apimties ir pobūdžio medžiagos.

Po Didžiojo Tėvynės karo žymiai pasikeitė LLD leidinių tematika ir jų išleidimo vieta. Pokario metais draugijos nariai gavo daugiau kaip 40 knygų — didesnę pusę jų sudaro veikalai Lietuvos tematika. Žymiai padaugėjo Lietuvos autorių veikalų, kuriuos įsigijo LLD. Jie sudaro beveik pusę visų LLD leidinių.

Be to, JAV pažangiųjų lietuvių, LLD narių knygos buvo pradėtos spausdinti Tarybų Lietuvoje. Šiuo laikotarpiu pakito ir leidinių pobūdis — išivyravo grožinė, memuarinė ir publicistinė literatūra. Pokario metais pasirodė nemaža leidinių anglų kalba.

Pokario metais susidarė palankios sąlygos JAV lietuviams viešėti tėvų žemėje. Jau 1946 m. pasirodė LPTK pirmininko A. Bimbos knyga "Prisikėlusī Lietuva", kurioje autorius papasakojo savo išpūdžius apie lankymąsi gimtinėje 1945 m., aprašė kylančią iš karo griuvėsių Tarybų Lietuvą. Čia verta priminti, kad A. Bimba dar 1940 m. pirmasis marksistinėje istoriografijoje išleido darbą apie buržuazinės Lietuvos žlugimą ir Tarybų valdžios atkūrimą — "Naujoji Lietuva faktų ir dokumentų šviesoje". 1967 m. pasirodė jo veikalas "Klesti Nemuno kraštas". Tokiu būdu šios savotiškos trilogijos autorių galime vadinti Tarybų Lietuvos biografu, kuris apibūdino etapinį gimtojo krašto vystymąsi socializmo keliu.

Žymaus JAV pažangiųjų lietuvių visuomeninio veikėjo A. Bimbos įvesta tradicija — spausdinti išpūdžius apie viešnagę gimtinėje ypač sustiprėjo vėlesniais metais, kai išeiviai ėmė masiškai lankytis tėvų žemėje. Pažangieji lietuviai laiko pareiga atskleisti Tarybų Lietuvos laimėjimus visose gyvenimo srityse. Šių leidinių tarpe rasime A. Margerio "150 dienų Lietuvoje", įžymios kovotojos už taiką K. Karosienės knygą "Su talkos misija aplink pasaulį", I. Mizarienės reportažą apie tėvų žemę "Jaudinantys susitikimai", S. J. Jokubkos "Tėvų žemė" ir kt.

JAV pažangiųjų lietuvių teisingas žodis, betarpiški išpūdžiai apie Tarybų Lietuvą ne tik objektyviai informuoja užsienio lietuvius apie respublikos nūdieną, bet ir griaua reakcinių buržuazinių veikėjų prasimanymus ir tiesioginius šmeižtus, nukreiptus prieš Tarybų Lietuvą.

Tačiau lietuvių buržuaziniai reakcionieriai savo politinę akciją vysto ir visu JAV mastu. Todėl 1965 m. anglų kalba buvo išleista knyga "Lithuania: past and present" ("Lietuva: praeitis ir dabartis"). Šiame pirmajame draugijos leidinyje anglų kalba atskleidžiamas lietuvių tautos istorinis kelias, pateikiama objektyvi, faktais paremta medžiaga apie šiandieninę Lietuvą. Šis svarbus veikalas buvo išsiuntinėtas JAV valdžios pareigūnams, stambesnėms bibliotekoms, įvairių laikraščių redakcijoms.

Pastaraisiais metais literatūrą apie šių dienų Tarybų Lietuvą anglų kalba papildė E. Danilevičiaus veikalas "Lithuania in questions and answers" ("Klausimai ir atsakymai apie Lietuvą"), B. Akstino "Glimpses of Lithuania" ("Lietuvos klestėjimas"). Šios literatūros leidimas

turi ir mokslinę-pažintinę svarbą: siekiama supažindinti su mūsų nūdienu plačiąją amerikiečių visuomenę ir, antra, ji pateikia objektyvių žinių apie tėvų kraštą antrajai-trečiajai išeivijos kartai.

Pokario metais JAV lietuvių veikalai buvo pradėti spausdinti ir Tarybų Lietuvoje. Nuo 1949 m. iki 1965 m. čia buvo išleista apie 30 JAV pažangiųjų lietuvių knygų daugiau kaip 300,000 egz. tiražu. Tai liaudies rašytojo R. Mizaros romanai, A. Margerio kūriniai, daugelis kitų literatūros, publicistikos, memuarinio pobūdžio veikalų. Šių leidinių dėka Lietuvos visuomenė galėjo plačiau susipažinti su tautiečių gyvenimu ir kova anapus Atlanto.

Pokario metais JAV lietuviai, LLD draugijos nariai gavo žymiai daugiau Lietuvos autorių veikalų, negu anksčiau.

JAV lietuviai susipažino su žinomo tarybinio istoriko P. Pakarklio darbu "Popiežiai ir lietuvių tauta", J. Jurginio veikalu "Lietuvos meno istorijos bruožai", J. Kauneckio knyga "Prelatas Olšauskis" ir kitais istorinio pobūdžio leidiniais.

Greta istorijos veikalų, draugija išigijo grožinės literatūros ir publicistikos kūrinių. LLD nariams buvo įteikta A. Vienuolio knyga "Pdavimai ir legendos", J. Paukštelio "Jaunystė" ir kiti Lietuvos tarybinių autorių prozos ir publicistikos kūriniai.

Leidybiniai ryšiai tarp lietuvių išeivijos ir Lietuvos vystėsi keliomis kryptimis: Lietuvos revoliucinio judėjimo vadovai, rašytojai ir mokslininkai leido savo knygas JAV; Amerikos autorių veikalai spausdinami gimtajame krašte; JAV pažangieji lietuviai leidžia mokslo ir publicistikos knygas apie savo tėvų žemę.

Svarbu pažymėti, kad LLD leidiniai darė nemažą poveikį Lietuvos revoliucionierių idėjiniam brendimui, jaunimo materialinės pasaulėžiūros formavimuisi. Kovojančią Lietuvą pasiekė visi tris V. Kapsuko veikalai, kiti marksizmo mokslo leidiniai. Neretai LLD išleistos knygos buvo randamos pas suimamus darbininkus, jas skaitė moksleiviai. Lietuvos inteligentai, rašytojai draugijos leidybine veikla daugiau domėtis ėmė ketvirtajame dešimtmetyje, kai pasirodė originaliosios literatūros kūriniai, R. Mizaros romanai, A. Petrikos veikalas "Lietuvių tautinio atbudimo pionieriai" ir kitos knygos. Šie leidiniai susilaukė atgarsio kai kuriuose tuometiniuose laikraščiuose ir žurnaluose.

Prieš keliasdešimt metų užsimezges LLD ir gimtinės bendravimas leidybinio darbo srityje kuo plačiausias galimybes įgavo Tarybų valdžios metais. Patys JAV pažangieji lietuviai jaučia nepaprastą bendravimo su tėvų kraštu reikšmę: "Lietuvybės išlaikymas (emigracijos sąlygomis — A. K.), — rašė 1962 m. "Vilnis", — neįmanomas be kultūrinių ryšių su gimtuoju kraštu — Tarybine Lietuva".

Ilgametė LLD veikimo reikšmė apibendrintai

buvo įvertinta Vilniaus visuomenės atstovų iškilmingame minėjime, skirtame draugijos penkiasdešimties metų jubiliejui. Priimtame sveikinime draugijos nariams buvo pažymima: "Gausūs Jūsų išleisti leidiniai, Jūsų organizacinė-švietėjiška veikla, ištikimybė pažangai ir glaudūs kontaktai su gimtąja žeme suvaidino svarbų vaidmenį, stiprinant lietuvių progresyviąją literatūrą, vystant pažangiąją politinę ir estetinę mintį. . ."

ALGIMANTAS MIKUTA

SUGRĮŽIMAI

Žmogau, kurs lėtai pareini iš sapnų,
tave pasitinka lojimas šunų.

Nepažįsta savieji, kvepi nebe tu,
kuo išeinant apšlakstė mieguistas ruduo.

Tau ten dirbt nereikėjo, pavirto sparnais
nusidirbusios rankos, iš kurių maitinai.
Ir skaidrus tavo kūnas ėmė šviesti keistai,
štai per žmones eini ir žmonių nematai.

Nei šunų negirdi, nei pavojaus garsų,
iš sapnų parkeliavus, tau tikriausiai tamsu.

Koks šviesylas ten šviečia, kad tu apakai?
Nuo tylos ar griaudimo klausos netekai?

Tie sparnai į rankas jau vargu ar atvirs.
Parkeliavęs žmogau, kas tau duoną uždirbs?

Lyg iš sapno, lyg iš dugno pasikėliau.
Žalias kalnas tapo baltas kaip kreida.
Sudardėjo, suskardėjo muzikėlė,
pono viešpačio bernaičių sutverta.

Su trenksmais, su prakeiksmiais nupuolęs
aš tenai dainuodamas miriau.
Vilgė lūpas kekšės ir šventuolės,
nežinau, kurios iš jų geriau.

Tai bent buvo linksma, lyg pamišus,
per mišias pabėgus karčemon
su nudžiautu nuo altoriaus kryžium,
lyg dievus apmulkinus, pardon.

Kaip, sakykit, man reikės gyventi
po negyva jūsų elektra,
kai patyriau, jog kipšelių šventė
visad kvepia dūmais ir siera?

Miestelis prie jūros

Didingoji jūra,
mažytį miestelį paėmus į saują,
atsargiai pakėlė
aukštyn į vėjuotą pavasario saulę.

Išbudino saulė
spalvotais stikleliais išmargintą sagę,
kurios vidury
lyg rubinas bažnyčia kraujavo ir degė.

Žiūrėjo ilgai
žaliaplaukė galiūnė į radinį savo,
bijojo nupūsti
kaip smėlio kristalą, atsargiai alsavo.

Apsiblausė spalvos,
to žavesio šalto, matyt, nesuprato,
atsiklaupė jūra
padėti jos ten, kur surado

Jauki širdies šiluma

Sklaidydami naują Pauliaus Drevinio eilėraščių rinkinį „Veidai ir vardai“, prisimename jo ankstesnes poezijos knygas, bandome kai ką sugretinti, palyginti, paieškoti tų bruožų, kurie praturtino, praplėtė autoriaus tematiką, jo poetinį akiratį. 1966 m. išėjusi P. Drevinio knyga „Kryžkelė kelių plačių“ — savo sandara, chronologija vis dėlto daugiau priminė poezijos rinktinę. Ir tada į ją buvo žiūrima ne kaip į debiutą, o kaip į savotišką poeto nueito kelio ataskaitą, nes čia buvo eilėraščių parašytų ir 1935, ir 1965 metais. Savo tematika ši knyga aprėpė irgi ilgą kūrybinį laikotarpį, atspindėjo gana įvairius motyvus, nuotaikas . . . O jau kitame rinkinyje „Tėviškės eglės“ (1971 m.) poetas daugiau dėmesio skyrė žemės, tėviškės temai. Čia skambėjo keli pagrindiniai tos temos motyvai, kurie gana kompaktiškai vienas kitą papildė, vienas su kitu susipynė.

Šiais metais išėjusioje knygoje „Veidai ir vardai“ poetas lyg ir pratęsia to rinkinio tematinę kryptį, ją prasmingai ir gražiai praplėsdamas, praturtindamas naujais poetiniais išpūdziais, naujomis realijomis. Dabar giliau žvelgiama į savo vidų, į „biografinį“ santykį su laiku, su artimais ir brangiais žmonėmis, su gimtuoju kraštu, su ta aplinka, kurioje poetas dirba, gyvena. Rinkinį sudaro du skyriai „Uostamiesčio širdis“ ir „Atsisveikinimas su tėviške“.

Norėtusi pažymėti, kad ir ankstesnio, ir pokario laikotarpio bei pastarųjų kelerių metų D. Drevinio eilėraščiuose dažniausiai nuotaikos išeities tašku, pirminiu poetinio vaizdo impulsu būna gamta. Tai gana ryškiai pastebima įvairių temų ir motyvų eilėraščiuose. Matyt, toks išeities taškas padeda poetui iš karto sukurti norimą nuotaiką, tą atmosferą, kurioje paskui vystosi ir išryškėja pagrindinė eilėraščio mintis (pvz., „Melnragė“, „Ramybės sala“, „Smiltelė“, „Gulbinų miškas“, „Vaikystės liepkeliai“). Be to žemės, gamtos motyvai būdingi poetui nuo pat pirmų brandesnių jo eilėraščių.

Ir šiame rinkinyje poetas lieka ištikimas tėviškės, gimtojo krašto žmonių temai. Bet visa tai šį kartą ryškiai papildyta Klaipėdos, mūsų pamario motyvais, kurių ištakos gražiai susipina su poeto autobiografiniais momentais bei realijomis („Pamario briedis“, „Liūtis“, „Mano Klaipėda“, „Namas, kuriame gyvenu“, „Sunki kelionė“, „Jie nutolo. Balti siluetai . . .“).

Pirmoje rinkinio dalyje bene autentiškiausias ir gražiausias ciklas „Uostamiesčio širdis“, kuriame poetas apdainuoja Baltiją. Klaipėdą. Bet šis miestas poetui — ne vien fabriku masyvai ar sūrūs Baltijos lašai. Pirmiausia jam rūpi žmonės, tarp kurių jis gyvena, su kuriais bendrauja, kurie sutinka ir palydi jį „ir džiaugsmė, ir kančioj, ir sapne“. O visa tai apšviečia tauri žmogaus ir mokytojo meilė vaikams, kuriuose jis mato ir girdi prabylant ateitį . . .

Ne Baltijos suriam laše,
Ne fabriku masyvuose,
Ne traukiniuos, ne autobusuos,
Ne daugiaaukščių pastatuos
Girdžiu prabilstant savo miesto širdį —
Ji plaka klasėje šventos tylos minutėmis,
Kai virpa plunksna rankose vaikų,
Kai knygos lapas verčiasi lėtai,
Kada pakyla akys, nesuprasdamos ko nors . .
Tada kalbu, tada jaučiu
Šio miesto jauną širdį.

„Ne Baltijos sūriam laše . . .“

Ir gyvenimo naujovės, ir mokytojo darbas, ir vaikystės, jaunystės atsiminimai yra tos realijos, kurios poetą jungia su dabartimi ir su prosenių, tėvų generacija, su tėviškės žeme, su duonos augintojais, su tais brangiais artimų žmonių „veidais ir vardais“, kurie simbolizuoja žemdirbių gyvenimo ir darbo prasmę („Kas padaryta, nepadaryta . . .“, „Senelio brolis“, „Balandžiai virš tėviškės“, „Motinos pabučiavimas“, „Atsisveikinimas su tėviške“ ir kt.).

Tėviškė poetui yra ta gyvybinga atrama, į kurią remiasi jo — žmogaus ir poeto —

pasaulėjauta. Pagaliau tai poetui — etinis, moralinis žmogaus vertės ir pilietinės pareigos suvokimo kriterijus. Iš tų laukų, iš tų žemdirbių šiokiadienių prasidėjo poeto kelias į platesnį pasaulį. Ir gal todėl visam laikui jo širdy liko išsaugota šventa ir ištikima pagarba artojo darbui. Jo rankų prikeltai žemei, tėviškės žmonėms, dangui, vyturiams, medžiams.

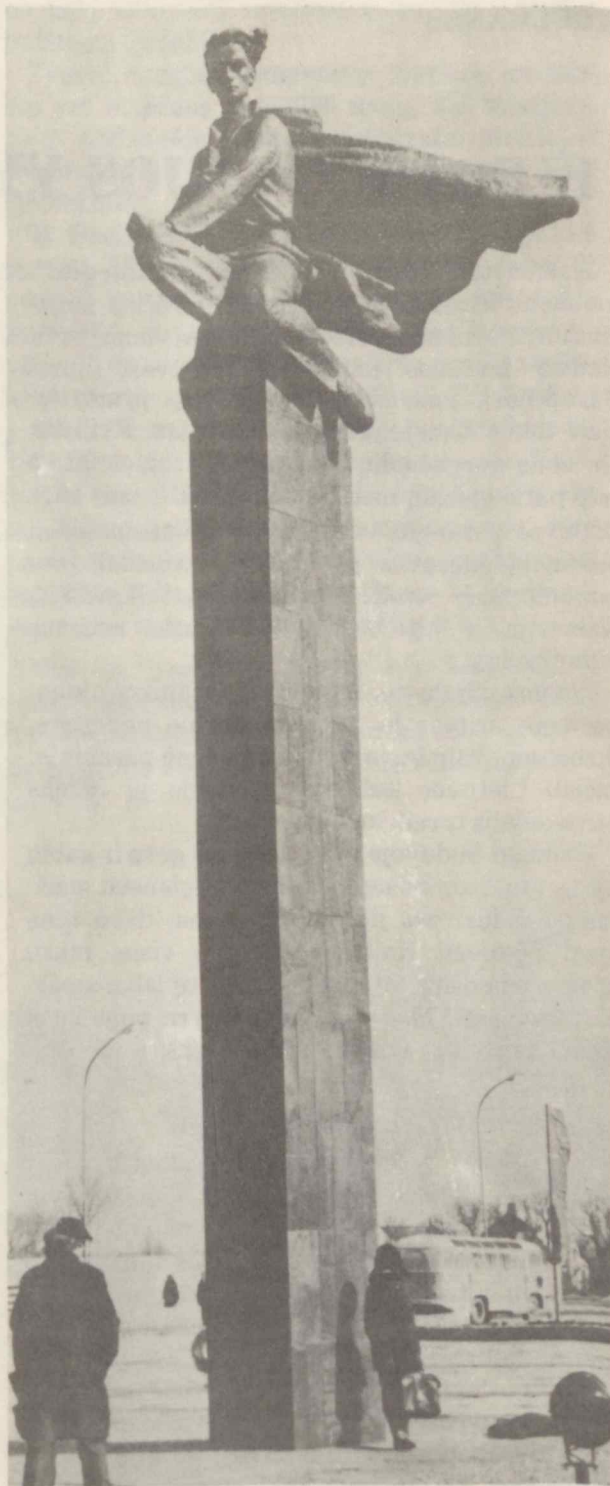
Nemaža P. Drevinio eilėraščių dainingi, skambūs. Ir todėl neatsitiktinai dalis jų yra jau tapę dainomis, kurias žmonės gana plačiai dainuoja šiaurės Lietuvoje — Biržų, Gulbinų, Pabiržės, Krinčino apylinkėse . . .

Jau kita proga esu rašęs, kad P. Drevinis — visų pirma lyrikas, nuotaikos, jausmo poetas. Jo eilėraščiai, nepasižymi sudėtingais poetiniais vaizdais, įmantria poetine forma. Poeto prigimčiai artimesnis tradicinis eiliavimas, žodžio disciplina. Jis brangina aiškumą, žodžio glaustumą. Šioje knygoje yra puikių ir brandžių trumpų eilėraščių, kuriuose atsispindi geriausios P. Drevinio poetinio braižo savybės:

Pakvipo maurai, dumblas, žuvis,
O kojas degina takai žvirgždėti.
Prie žemės ir vandens artėjo piūvio —
Ošimas Baltijos girdėti.
Čia pat jau pylimas ir griaučiai tilto —
Aš seno uosto atpažįstu ribą.
Giedrėja nuotaika, giedrėja viltys, —
Žuvėdros sparnas saulėj žiba.

“Pakvipo maurai, dumblas, žuvis . . .”

Pauliaus Drevinio eilėraščių pagrindinis bruožas — paprastumas, nuoširdumas. O už eilučių jauti plakančią jautrią, kilnią žmogaus ir poeto širdį, žmogišką ir jaukią tos širdies šilumą. Poetas vartoja paprastus, bet taupius, tikslus palyginimus, metaforas, atliepiančias liaudies dainų poetiką. Yra šiame rinkinyje ir baltųjų eilių, kuriose dominuoja šnekamosios kalbos intonacijos, ramaus pasakojimo ritmika (“Nauji metai”, “Motinos pabučiavimas”, “Veidai ir vardai”). Vis dėlto vietomis pastebimas ir savotiškas pavojus: ten, kur autorius pradeda tik aprašinėti, šaltokai deklaruoti, pasitelkęs inertišką poetinį žodyną, jis iškart praranda gyvą, nuoširdų kontaktą su skaitytoju, o poetinis žodis išblėsta, supilkėja. Kai kur pasitaiko sentimentalumo, dirbtinio gaudulio apnašų . . . Bet visa tai įveikiama, nugalima. Priešaky — vėl kelias, nauji sumanymai, eilėraščiai, naujos kūrybinės svajonės. Telydi poetą nuolatinio atsinaujinimo dvasia, ieškojimų alsavimas.

Pažymint pirmojo lietuvių proletarinio poeto Juliaus Janonio 80-ąsias gimimo metines, jo gimtinėje Birzuose iškilmingai atidengtas paminklas. Paminklo autoriai — Lietuvos TSR liaudies dailininkas skulptorius K. Bogdanas ir Lenino premijos laureatas architektas V. Brėdikis.
J. Juknevičiaus nuotrauka

V. GULMANAS

IŠ FOTOGRAFIJOS VYSTYMO SI SŪDUVOJE

Šiais metais sukanka 147 metai nuo fotografijos meno atsiradimo. Šia proga norėčiau supažindinti gerbiamus skaitytojus su vieno savičiausio Lietuvos kampelio, Sūduvos (buv.) Suvalkijos), senaisiais fotografais, pramynusiais takus šiandieniniams atstovams. Kaip tik šių senų vargo pelių, daukantiškai šnekant, o taip pat negausių mėgėjų dėka išliko visos eilės Sūduvos pažangių veikėjų, suvaidinusių didelį vaidmenį Lietuvos gyvenime, atvaizdai, nes matome, kaip atrodė Marijampolė, Vilkaviškis, Kalvarija ir kiti centrai praėjusio amžiaus viduryje ir t. t.

Žinoma, Sūduvos fotografai technikos, kompozicijos srityse ko nors naujesnio neparodė, dirbo taip, kaip buvo dirbama visame pasaulyje, tačiau Lietuvos kultūros istorijoje jų indėlis buvo didelis ir reikšmingas.

Kadangi Sūduvoje buvo nemažai gerų ir gabių fotografų, paminėsiu tik kelis, daugiausiai marijampoliškius, nes jie, kaip sakoma, davė toną visai Sūduvai. Kalbėti, gi, apie visus mūsų krašto senuosius fotografus, reikėtų labai smarkiai išsiplėsti. Mano, gi, tikslas yra populiaria forma perteikti skaitytojams surinktą medžiagą.

Dagerotipijos laikotarpis

L. Dagerui, N. Njepsui ir F. Talbotui padarius savo didžiuosius atradimus šviesoraščio srityje, ši nauja meno šaka padėjo labai smarkiai plisti, pasiekdama Rusijos Imperiją, o tuo pačiu ir Lietuvą. Ar buvo Sūduvoje dagerotipininkų, pasakyti dabar labai sunku, nes 1863 metų sukilimas, dviejų pasaulinių karų audros sunaikino labai daug vertybių, ypač archyvų. Vistik manyčiau, kad dagerotipininkų pėdsakų reikėtų ieškoti vietovėse, buvusiose prie Vokietijos sienos. Gal tai buvo kokie nors keliaujantys amatininkai, pastoviai Sūduvoje negyvenę, bet tokie pagal turimas hipotezes čia turėtų būti.

Šiuo metu seniausios žinios apie Sūduvos fotografus siekia maždaug 1870 metus. 1873 metais fotografas L. Anšeras padarė grupinę marijampoliškių gimnazistų su J. Basanavičium centre nuotrauką. Apie šį laiką Marijampolėje

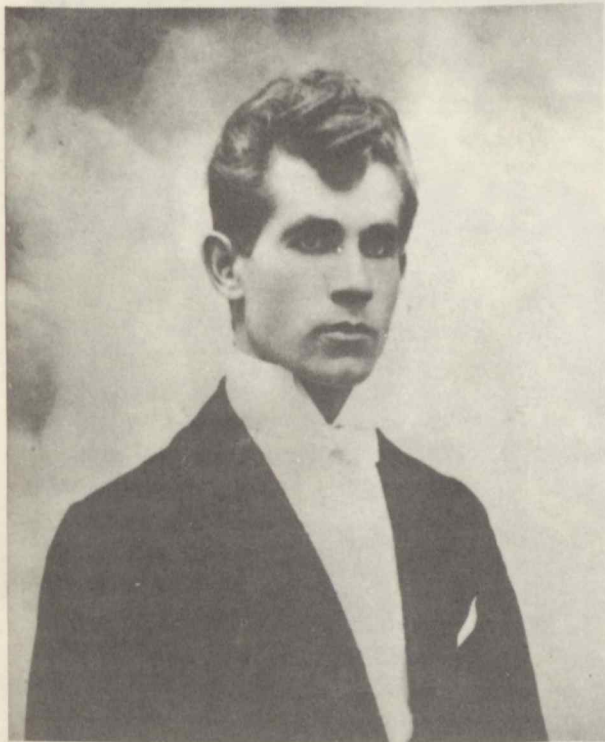
Pr. Vaičaitis 1895 m. M. Buchhalterio nuotr.

dirbo dar du fotografai — tai V. Homanas ir J. Verhonovičius. Pirmasis padarė V. Kudirkos mokytojo Paežerių mokykloje "daraktorius" J. Gružinsko ir Skriaudžių parapijos klebono nuotrauką, o antrasis — moters visų ūkių portretą. Yra užsilikusi ir Marijampolės gimnazijos orkestro su V. Kudirka nuotraukos kopija, kurios autorius, deja, nežinomas, bet, reikia manyti, kad tai yra taip pat vieno šių trijų fotografų darbas.

V. Homano vinjetė yra puošni, prancūzišku tekstu:

W. Homan

Photographie de Maryampol
Tous les clichés sont conservés

Z. Tezba. LTSR nusip. mok. K. Gurevičius 1924

L. Anšero ir J. Verhonovičiaus vinjetės žymiai paprastesnės, atrodo, jie tenkinosi guminiu štapuku, nors tekstas taip pat prancūziškas. Reikalinga atsiminti vieną dalyką, kad graži ir įmantri vinjetė tuo metu buvo visų pripažinto fotografo gero tono požymis. Todėl žymesni fotografai į tai kreipdavo didelį dėmesį, kas savo ruožtu taip pat prisidėdavo ir prie klijentūros skaičiaus padidėjimo.

J. Basanavičiaus nuotraukos originalas yra Vilniuje, LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto fonduose, J. Gružinsko-Kapsuko J. Jablonskio vidurinės mokyklos muziejuje, o gimnazistų orkestro nuotrauka išspausdinta V. Kudirkos raštuose, išleistuose Tilžėje apie 1905 metus. Originalo matyti neteko ir autorystė tiksliai taip pat nenustatyta.

Šie fotografai šiuo metu yra laikytini seniausiais Sūduvos, o tuo pačiu ir Marijampolės fotografijos atstovais. Konkretesnių žinių apie juos aptikti nepavyko, nes esamose mirimų registracijos knygose, siekiančiose XIX amžiaus vidurį jų pavardžių nėra. Gal jie išsikėlė kitur, gal buvo koku nors būdu prisidėję prie 1863 metų sukilimo ir vėliau Muravjovo įpėdinių represuoti, nežinia. Apytikriai skaičiuojant jų metus, šie fotografai galėjo Marijampolėje gyventi ir sukilimo metu. Tačiau, ar jie suvaidi-

no kokį vaidmenį sukilimo metu, tai parodys tolimesni tyrinėjimai.

Žymiai daugiau duomenų ir faktinės medžiagos yra maždaug nuo 1890 metų, kai Marijampolės padangėje pasirodė fotografai **Moisiejus Buchhalteris** (1868-1941) ir **Jokūbas Skrinska** (1883-1963).

M. Buchhalteris buvo vietinis. Jų visa giminė gyveno Marijampolėje nuo seniausių laikų ir vertėsi knygrišyste. Gal nuo to ir kilo tokia savotiška jo pavardė. Mokėsi Marijampolėje, vėliau Vilniuje Trutniovo piešimo amatų mokykloje, kur ir pramoko fotografuoti. Prieš pirmą pasaulinį karą ir buržuazinės Lietuvos laikais iki 1927-29 metų buvo laikomas žymiausiu Marijampolės ir Sūduvos fotografu. Priešingai mažų miestelių fotografams, jis nesitenkino vien paviljoniniu darbu, bet fotografavo ir miesto bei apylinkių vaizdus, charakteringus to meto visuomenės tipus, kultūros veikėjus ir t. t.

Visi jo negatyvai buvo sukataloguoti, o nuotraukos suklijuotos į albumus. Deja, visas šis neįkainuojamas istorijai turtas žuvo su pačiu jų autorium 1941 metais, bombarduojant Marijampolę.

V. Mickevičius — Kapsukas [sėdi pirmas iš dešinės su miline] 1896 m. M. Buchhalterio nuotr.

Grupė Marijampolės gimnazistų su J. Basanavičium [antras iš dešinės, sėdi] 1873 m.

L. Anšero nuotr.

Seniausios šiuo metu žinomos jo nuotraukos, pasiekusios mūsų laikus, yra rašytojo Prano Vaičiūčio portretas (originalas Leningrado universiteto archyve), darytas 1895 metais ir grupinės gimnazistų nuotrauka su V. Mickevičium-Kapsuku, daryta 1897 metais. M. Buchhalterio nuotraukose mes matome taip pat Rimšų šeimyną, pirmųjų slaptų vaidinimų Sūduvoje dalyvius, V. Mykolaitį-Putiną, sušaudytą seną knygnešį ir kovotoją už Tarybų valdžią A. Verbylą ir kt. Fotografuodamas A. Verbylą, tai, atrodo, yra paskutinė M. Buchhalterio nuotrauka, šis fotografas turbūt nenujautė, kad ir jo laukia panašus likimas, kaip ir kliento.

Jokūbas Skrynska taip pat suvaidino nemažą vaidmenį Sūduvos fotografijos vystymesi. Tai buvo prieštaringo, gaivališko charakterio žmogus, labai gabus. Jo vinjetės pradžioje buvo rusiškos, o spaudos atgavimo metais — iš karto lietuviškos su sekančiu tekstu:

Fotografijų Įstaiga

J. Skrynskos

Senapilė, Bažnytinė gatvė

Iš Marijampolės laikotarpio reikalinga paminėti muziko A. Jasenausko portretą, pirmojo viešo koncerto Marijampolėje 1905 metais dalyvius su choro vadovu A. Jasenausku, senu kanklininku J. Salemu ir V. Mickevičium-Kapsuku ir eilę kitų.

Išsikėlęs 1918 metais į Prienus, jis pradžioje dirbo medžio apdailos meistru, o prasigyvenęs įsteigė tiems laikams gana gerą fotodailės įstaigą ir cinkografiją, greta paviljoninių darbų leisdamas stereoskopines nuotraukas, albumus, atvirukus ir pan. Prienuose jis paliko peizažinės ir architektūrinės nuotraukos kryptimi, pasiekdamas neabejotinų laimėjimų. Tai mes matome albumuose "Didieji šalčiai Lietuvoje 1929 metais", "Kaunas 1930 metais" ir kitur. 1937 metais Paryžiaus technikos ir meno parodoje drauge su J. Buraču buvo apdovanoti aukso medaliais.

Paskutinis jo gyvenimo laikotarpis 1945-63 m., buvo sunkus. Jį paveikė sūnaus Marijono žuvinimas Stuthofio lageryje, pasireiškę didelis nuovargis jėgų išsekimas. Mirė 1963 m. kovo 31 d. Kaune.

Praūžus Pirmojo pasaulinio karo vėtrai, Marijampolėje dirbo M. Buchhalteris ir Z. Tezba, K. Naumiestyje-J. Stanaitis, 1913 metais grįžęs iš Jungtinių Amerikos Valstijų, kur Bostone turėjo savo atelje. Kaip tik jo dėka išliko grupinė "Laisvės" laikraščio leidėjų bendrovės nuotrauka.

Fotografinis judėjimas, greta kitų etnografinių sričių, smarkiai vystėsi ir Sūduvoje. Tiek profesionalų, tiek mėgėjų fotografų armija tautybių atžvilgiu buvo labai marga. Mėgėjai buvo daugiausiai iš inteligentijos tarpo, nes aparatai, medžiagos buvo gana brangūs ir valstiečiai, ypač paprasti darbininkai sau tokio dalyko negalėjo leisti.

Marijampolėje M. Buchhalterio žvaigždė palapsniui ėmė blėsti, pradžioje jis dar dirbo su gabiu savo mokiniu **J. Vindsbergu**, o vėliau išsiskyrė.

J. Vindsbergas (1896?-1941) pradžioje taip pat ėjo senosios fotografijos pėdomis, bet netrukus pasuko psichologinio portreto kryptim, tapdamas žymiausiu Sūduvos fotografu-portretistu, konkuruodamas su kai kuriais Kauno fotografais. Jo nuotraukose mes matome V. Montvilą ir eilę kitų žinomų to meto visuomenės veikėjų. Tai buvo tikrai meniškos prigimties žmogus. Savo klientą jis ilgokai išlaikydavo, studijuodavo, patardamas kokią pozą pasirinkti arba prašydamas ateiti kitą dieną.

Kalbant apie senuosius Sūduvos fotografus, kyla klausimas, ką priskirti prie fotografijos menininkų, ką prie dokumentalistų? Žinoma, prie menininkų reikalinga priskirti J. Skrinską ir J. Vindsbergą, M. Buchhalterį, J. Stanaitį, C. Necevičių iš Vilkaviškio ir kitus — prie dokumentalistų-metraštinių. Tai, žinoma, nesumenkina jų reikšmės Lietuvos, tuo pačiu ir Sūduvos fotografijos istorijoje. Kaip tik šių senųjų fotografų ir mėgėjų dėka mes matome kaikuriuos įvykius iš 1905 metų revoliucijos laikotarpio Sūduvoje, kaip Veiverių mokytojų seminarijos auklėtinius Marijampolės kalėjime, kai kurių žymesnių revoliucinių veikėjų portretus ir pan. Taip pat matome kaip atrodė tuo laikotarpiu Sūduva, jos miestai.

Tiek kompozicijos, tiek technikos atžvilgiu Sūduvos fotografai kažin ko naujo neįnešė, nes panašiai buvo fotografuojama visame pasaulyje, tik vieni daugiau dėmesio kreipė į žmogaus dvasinį pasaulį, kiti — į išorinį grožį, tretį — į gamtovaizdžius ir t. t.

Iš senųjų fotografų šiuo metu Kapsuke dirba **St. Rūškys**, gerai prisimenąs dar savo buvusius amžininkus. Jis taip pat padarė nemažai įdomių, dabar virtusių istorinėmis, nuotraukų. Džiaugiasi senasis meistras savo gabiais mokiniais I. Žilovu ir Z. Varanka, dirbančiu LTSR kino studijoje, taip pat savo sūnum, kuris pasekė tėvo pėdomis ir baigęs mokslus taip pat tapo fotografu profesionalu, pratęsdamas šeimos tradiciją.

TIKRAS GYVENIMAS

Prikoposiu tikrų beržinių malkų ir pasikursiu tikrą kaimišką krosnį.

Jos molis, atėjęs iš žemės, dar neataušo, kaip neataušo dar žemė.

Po rudeniniais lapais, nagais įsikibus į žemę, dar laikosi vasaros šilima.

Todėl ir molis, tas žemės brolis, žinau, greičiau privalo įkasti nuo malkų.

Nuo malkų, kurios dar saugo savo šaknų neiššvaistytą vasaros šilimą.

Kantriai kūrenas tikra mano krosnis — tarsi įkvėpimo dar kupina krūtinė.

Išsukiu kibirą šulinio tikro ir tyro tarsi lyriškas beržų sidabras vandens.

Kai pilsiu į virdulį, šulinio tyras vanduo skambės tarsi lyros stygos.

O kai įkais virdulys ant liepsnos, šulinio tikras vanduo prabils

Į mane lakštingalos, strazdo ir volungės tyru balsu. Ir vasara,

Ta tikra ir nuoširdi mano kaimynė, dar kartą sugrįš į kuklią mano pastogę.

Įgriso netikros ašaros, netikros šypsenos ir netikros sintetinės eilės.

Neimsiu į ranką knygos. Verčiau visą naktį klausysiu vėjų litanijos

Ir nuobodžios savo medžių išpažinties. Nieko stipresnio negersiu. Tik visą

Naktį savo ausų taurėmis žvėriškai gersiu saldų kaip vynas lietų.

Jis primena man muzikalų pelių krebždėjimą namo pakraigėje. Ir mano

Vaikystę. Taigi tikrą gyvenimą, kuris nutolo tarsi žydra vasaros skarelė mano lange . . .

EDVARDAS MIEŽELAITIS

Alaska ir jos turtai

TRUMPI ISTORIJS BRUOŽAI

Alaska, neseniai gavusi sąjungines valstijos teises, viena iš didžiausių J.A.V. valstijų. Jos plotas 586,412 kvadratinų mylių. Joje randasi aukščiausias Šiaurės Amerikoje McKilney kalnas, — 20,320 pėdų aukščio. Alaskoje dideli rezervai visokių mineralų: aukso, vario, sidabro, anglies, platiniumo, tungstono, švino, urano, ir gipso. Vėliausiai surasta daug ir naftos. Tačiau tuos turtus panaudoti yra daug kliūčių. Šaltas, nepalankus klimatas ir sunkiai prieinamos vietos sudaro didelę jų gavybai problemą. Bet iškilus energetikos krizei, visos industrinės Amerikos akys nukrypo į Alaską.

Kalbant apie šį žaliavomis turtingą kraštą, reikia nors trumpai žvilgtelėti į jos istoriją.

Tuo laikų kada Vakarų Europos monarchinės valstybės graibstė iš beginklių žmonių žemės plotus Afrikoje, Azijoje, Australijoje ir Pietų Amerikoje rusų caro tarnyboje būdamas danas, navigatorius Vitus Bering 1741 m. iš Sibiro pasiekė Amerikos žemyną - Alaskos pakraštį. Nuo tada jo vardu ir buvo pavadintas tarpe Azijos ir Amerikos žemynų vandens tarpas Beringo sąsiauriu.

Rusai, suradę naują žemyną, vadino jį Amerikos Sibiru. Alaskos ir jos salų pakraščiuose rado daug brangiakailių gyvulių, jūrų ūdrų, ruonių, sidabrinų lapių ir kitokių vertingais kailiais žvėrelių. Juos medžiodami ir su slastais gaudydami slinko tolyn į rytus, kur tuo laiku gyveno apie 25,000 alentų ir eskimų. Jie čia gyveno per 4,000 metų. Nors jų gyvenimas buvo primityviškas, bet jie priešinosi atejūnams, ir tose kovose ne mažai jų žuvo.

1784 metais rusai įsteigė pirmąją gyvenvietę ant Kodiak salos. O 1804 metais, toliau į rytus, ant kitos salos, ne per toli nuo dabar esamos Alaskos sostinės Juneu, įkūrė miestelį Sitka, kuris buvo Alaskos administracinis centras iki 1867 metų, kada Jungtinės Amerikos Valstijos nupirko Alaską iš Rusijos už \$7,200,000. Sitkoje ir buvo pasirašytas pirkimo-pardavimo dokumentas.

Amerikiečiai, nupirkę Alaską, daugiau išplėtė žuvininkystę ir jos pramonę. Ten buvo pastatyti žuvis paruošimo ir pakavimo fabrikai. Apdoro-

ti žuvis produktai šiandien pardavinėjami po visas Jungtines Valstijas. Alaskos Ramiojo vandenyno pakraščiuose veisiasi geriausi salmonai-lašišai.

Alaskoje randasi nemažai miškų, ganyklų ir virš 100,000 akrų kultivuojamos žemės. Ten vasara tęsiasi tikrai 100 dienų. Bet kadangi vasarą dienos labai ilgos, tai gana saulės ir šviesos, todėl ir per trumpą vasarą gerai užauga daržovės ir pašarinės žolės.

Alaskos vardas pagarsėjo, kai 1880 m. ten buvo atrastas auksas. Tas žymiai pagyvino jos gyvenimą. Žmonės bėgo ieškoti aukso. O kai 1896 metais atrado Klondaikoje ir turtingus aukso rūdos kodus, tai daug amerikiečių, aukso karštligės pagauti, bandė greitai pralobti, ir tose pastangose kai kurie net galą gavo. Nuo tada Alaskoje gyventojų skaičius pradėjo smarkiai didėti. Pagal 1970 m. gyventojų surašymo duomenis, Alaskoje gyveno 300,382 žmonės. Šiuo laiku veikiausia gyventojų skaičius yra dar gerokai padidėjęs.

Kai taip vadinamą juodąjį auksą atrado

Prieš ketverius metus nuskambėjo spaudoje žinia, kad naftą ekspluotuojančios firmos Alaskos šiaurėje giliai ledais sukaustytoje žemėje, Prudhoe Bay apylinkėje surado milžiniškus telkinius naftos. Apskaičiavo, kad jeigu tie naftos telkiniai būtų produktingai išnaudojami, tai per daug metų jie patenkintų 40 procentų JAV energijos poreikių. Tačiau, kad ta nafta pasiektų rafinerijas (apdirbimo įmones) ir jos produktai plačiąją rinką, iškyla labai keblus klausimas, kaip ją pristatyti į jūros kelio uostą? Artikos vandenynas yra ledais sukaustytas, be sausumos kelių transportacija sunkiai įmanoma.

Naftos eksplotavimo inžinieriai paruošė planus nutiesti 48 colių diametro 798 mylių ilgio vamzdį nuo Prudhoe Bay iki Valdez prieplaukos. Šiam planui iš karto pasipriešino apylinkės gamtos nesuteršimo šalininkai. Bet kai 1973 m. iškilo energetikos krizė, pasipriešinimas atslūgo.

Dabar naftotiekio tiesimas eina visais garais su infliacijos padidintais iškaščiais. 1972 metais

buvo apskaičiuota, kad tokio vamzdžio nutiesimas kainuos du bilijonai dolerių. Bet dabar jo kaina yra patrigubėjus, būtent — \$6,400,000,000! Tai pasakiškai didelė suma . . .

Kad nafta vamzdžiu tekėtų, reikės pastatyti 12 pompavimo stočių. Kada visas naftotiekio aparatas be kliūčių veiks, tai kasdien iš Prudhoe Bay į Valdez prielauką pristatys po du milijonus statinių naftos, kurios metinė vertė bus nuo 5 iki 8 bilijonų dolerių.

Inžinierių nuomone, šio brangaus naftotiekio operavimui grėšia pavojai. Nafta, išsiurbta iš žemės gelmių, turės 145 laipsnius karščio, bus skysta, lengvai vamzdžiu tekės. Bet 400 mylių naftotiekio vamzdis bus žemės paviršiuje. Jeigu žiemą dėl kokių priežasčių naftotiekio mašinerija sutriktų ir nafta sustotų tekėjus, ji, atšalus, gali taip sutirštėti, kad užkimštų vamzdį. Tada gali

PROF. A. URBNAS
Medicinos mokslų daktaras

ŽMOGAUS SĄMONĖ

Apie "mąstymą be smegenų"

Žmogaus proto pranašumas, išskirtinumas ilgą laiką buvo ir tebėra priežastis idealistiniams aiškinimams, jog žmogaus sąmonė neva antgamtinis reiškinys ir todėl jos objektyviai ištirti negalima.

Mokslas jau seniai triuškino šias pasakas apie "mąstymą be smegenų". Šiandieniniai fiziologų aukštosios nervinės veiklos tyrinėjimų laimėjimai atveria galimybes dar plačiau atskleisti žmogaus smegenų veiklos paslaptis, išsiaiškinti materialią mąstymo esmę.

Sąmonė — tai aukščiausia nervų sistemos veiklos forma. Ji kokybiškai skiria žmogų nuo kitų gyvūnų ir atspindi visuomeninio žmonijos vystymosi pobūdį.

Žmogaus regėjimas, klausa, uoslė, skonis, prisilietimas paklūsta tokiems pat priežastingumo dėsniams, kaip ir gyvulių jutimo organai. Tačiau žmogiškasis pažinimo procesas neapsiriboja pojūčių išpūdziais, betarpišku aplinkos ir daiktų pažinimu, kas būdinga gyvuliams, o pakyla į naują, aukštesnę pakopą, pasireiškiančią sugebėjimu protauti, kalbėti, dirbti. Darbo įrankių vartojimas, kalba ir abstraktus mąstymas iškelia žmogų virš gyvūnų pasaulio.

Norai, jausmai, skausmas, sąmonė neegzistuoja be gyvų smegenų. Kiekvienas yra matęs žmogų be sąmonės, bet niekas niekada niekur nėra matęs ar pajutęs sąmonės, norų, minčių, jausmų be žmogaus. Tačiau šią neginčijamą tiesą bando paneigti tikybininkai, teigdami, kad žmoguje esanti "dieviškoji siela". Tikėjimas sielos nemirtingumu gimdo įsitikinimą, jog galimas pomirtinis gyvenimas, be kūno egzistuojančios esybės, kaip velniai, angelai ir kt.

naftotiekio veikimas sustoti iki vasaros, kada sušils oras.

Dar yra ir kiti pavojai. Gali įvykti koks nors sabotžas, ar kokių organizuotų "gorilų" keršto veiksnys, ar šiaip kokie patrakėliai gali susprogdinti kur nors naftotiekio dalį. Bus reikalinga militarinė apsauga, kad šis juodo aukso šaltinis laisvai tekėtų, teikdamas Jungtinių Valstijų industrijai, transportacijai, ir namų šildymui taip reikalingą energiją. Daug vilčių dedama "pasiliuosuoti nuo arabų naftos sankcijų grasos".

Daug kas vyksta į Aliaską ne aukso, bet darbo ieškoti prie naftotiekio tiesiamo. Kas įsidarbina gauna gerą algą. Bet kur daugiau pinigų maišosi, ten ir kriminalystėms atsiranda dirva. Aliaskos vyriausybė skundžiasi, kad ten kriminalystės, prostitucija ir kitokie nelegalūs būdai labai išbujojo.

MOKSLAS IR RELIGIJA — NESUTAİKOMI

Mirusio gyvulio ar žmogaus audinius ir organus galima atgaivinti todėl, kad įvairiuose audiniuose ir organuose skirtingu laiku pradeda nutrūkti medžiagų apykaita ir irti struktūra. Tačiau gyvūno mirtis įvyksta ne dėl to, kad miršta atskiros organizmo dalys, o dėl daugelio gyvybei reikalingų biocheminių reakcijų proporcijos sutrikimo. Šios reakcijos sąlygoje organizmo atstatymo procesus — asimiliaciją ir griuvimo procesus — disimiliaciją. Sudėtingų gyvūnų ir žmogaus audinių ir organų tarpusavio ryšį palaiko centrinė nervų sistema, todėl tokių gyvūnų mirtis siejasi su centrinės nervų sistemos gyvybinių funkcijų sutrikimu, gyvybinių centrų ir žievės mirtimi.

Gyvybės ir mirties dėsniai yra panašūs visoje

gyvojoje gamtoje. Panašiai vyksta pagrindinės gyvulių bei žmonių gyvybinės funkcijos: kvėpavimas, kraujo apytaka, virškinimas, dauginimasis, panašiai jie miršta, panašiomis priemonėmis gali būti atgaivinti, jei dar neprasidėjęs irimo procesas smegenyse. Skirtumas tas, kad žmogaus smegenys yra tobulesnės ir jautresnės pomirtiniams pakitimams, jas sunkiau atgaivinti po klinikinės mirties.

Nei žmogaus gyvybinė, nei protinė veikla, nei jo mirtis nėra susijusi su jokiais antgamtiniais dvasiniais pasireiškimais.

Kaip miršta žmogus

Mirtis, religiniu teigimu — tai sielos iš kūno išėjimas. Todėl išnykstanti sąmonė ir gyvybė.

Negrižtama kiekvieno gyvūno gyvybinės veiklos pabaiga — biologinis dėsnis, kurio niekada niekas nepakeis. Protas ir savisaugos instinktas verčia žmogų bijoti ir saugotis mirties. Įgimta mirties baimė bei sąmoningas jos neišvengiamumo supratimas stumia žmogų į religijų glėbį, nes jos skelbia amžiną gyvenimą po mirties.

Mirtis gali tęstis įvairiai: minutes ir valandas. Dažniausiai palengva retėja širdies plakimas ir kvėpavimas, mažėja kraujospūdis, dėl sumažė-

jusio kraujo pritekėjimo į smegenis palengva nyksta sąmonė, prarandama uoslė, skonis, regėjimas, klausa, nutrūksta kalba, ryšiai tarp miršančiojo ir aplinkos. Sulėtėjus kvėpavimui ir širdies plakimui, daugelyje organizmo ląstelių nutrūksta medžiagų apykaita, įvyksta klinikinė mirtis.

Vėl atstačius širdies plakimą ir kvėpavimą, ląstelės ir visas organizmas gali atsigaivinti. Jei suatsigaivintų žievės ląstelės, grįš sąmonė, atsiras galimybė išgelbėti žmogų nuo klinikinės mirties. O jei smegenų ląstelėse prasideda baltymų skilimas, jos miršta, tada jau nebegalima žmogaus atgaivinti. Tokią būseną vadiname biologine mirtimi.

Smegenų mirtis yra asmenybės mirtis. Tada pasibaigia žmogaus psichinė veikla, jis nustoja būti asmenybe, negrižtamai išnyksta jo jausmai, protas, sąmonė. Gydytojams gali pavykti atstatyti miršančiajam širdies plakimą, kvėpavimą ir kitas gyvybines funkcijas, tačiau, mirus smegenų žievei, sąmonė negrįš.

Toks be sąmonės žmogus gali būti gyvas kelias savaites. Jo atskirus organus, kaip inkstus, širdį ar kepenis, galima išimti ir persodinti kitam žmogui. Tada jie gali gyventi dar dešimtis metų.

VANDALINAS JUNEVIČIUS

90 Jurgio Petrausko pavasarių

Linksmo ir džiugino Lietuvos visuomenę Jurgis Petrauskas ir nepajuto, kaip sulaukė garbingo amžiaus.

Balandžio 5 dieną teatralai ir mėgėjai iškilmingai paminėjo šio meninio žodžio veterano 90 metų amžiaus ir 70 metų sceninės veiklos jubiliejų. Į minėjimą susirinko ne tik kauniečiai, bet ir vilniečiai, klaipėdiečiai ir kitų miestų atstovai. Atvyko jubiliatą pagerbti ir pasveikinti teatro dramaturgai LTSR liaudies rašytojas Juozas Baltušis, LTSR nusipelnęs meno veikėjas Juozas Grušas, buvęs aktorius ir režisierius Vladas Siparis, LTSR liaudies artistė Elena Žalinkevičaitė-Petrauskienė (Kipro žmona), LTSR liaudies artistė Galina Jackevičiūtė, LTSR nusipelnęs artistas Petras Likša ir daugelis kitų.

Atsidaro Kauno dramos teatro scena. Jos istorijoje pirmą kartą matome skaičių — 90. Į priekį išeina LTSR nusipelnęs artistas Antanas Gabrėnas. Jis pasakoja svečiams apie Jurgio Petrausko turiningą gyvenimą, pažymi, kad jis gimė 1886 m. balandžio 6 d. Kauno rajone Armoniškių kaime, 1905 metais pradėjo aktorius kelią, vaidino rusų ir ukrainiečių trupėse. Turėdamas jau nemažą sceninio darbo patirtį, 1921 metais grįžta į gimtinę ir įsijungia į Lietuvos Dramos teatro kūrėjų gretas. Pirmais jo vaidmuo lietuvių kalba buvo Kirmis (V. Mykolaičio-Putino "Valdovus"). Po to Jurgis Petrauskas sukūrė ištisą sceninių charakterių galeriją. Žymiausių aktorius vaidmenų tarpe - Hofmaršalas, Mileris, Prezidentas (F. Šilerio "Klasta ir meile"), Figaras (Bomaršė "Figaro

vedybos"), Žengis (V. Krevė "Šarūnas"), "Tartūfas, Horpagonas, Personjakas, Šykštuolis (Moljeno "Tartiufas"), "Tartūfas, Horpagonas, Personjakas, Šykštuolis (Moljena "Tartiufas"), Trufaldimas (K. Goldomio "Dviejų ponų tarnas"), Osipas (N. Gogolio "Revizorius"), Perčichinas (M. Gorkio, "Miesčionys"), Firsas (A. Čechovo "Vyšnių sodas"), Vaštas (R. Planketo "Kornevilio varpai"), Zeta (F. Leharo, Linksmoji našlė"), Jaška, Nečiporas (B. Aleksandrovo "Vestuvės Malinovoje") ir kiti. Suminėti sunku visus herojus, kuriuos gyvenimui prikėlė aktorius talentas, kuriems karštai plojo publika.

Jurgis Petrauskas žinomas ne tik kaip aktorius, bet ir režisierius. 1922 metais jis Kaune pastatė F. Šileris "Klastą ir meilę", vėliau režisavo kelias operetas. Iš jo patyrimo, aktorių paslapčių, grimo meno mokėsi pirmuosius žingsnius žengiantis Lietuvos teatrų jaunimas.

Plačią vagą Jurgis Petrauskas išvarė ir kituose Lietuvos kultūros meno žanruose. Senesnės kartos žmonės jį gerai prisimena ir kaip "Linksmųjų brolių" ansamblio dalyvį. Jis buvo vienas iš aktorių lietuviškų filmų "Marytė" ir "Kol nevēlu". Jubiliasas rasdavo laiko 1944 metais koncertuoti Tarybinės Armijos kariams, dalyvauti Valstybinės filharmonijos rengiamuose koncertuose, vadovauti agitbrigados žanrą pamėgusiems saviveiklininkams. Už didelius nuopelnus, lietuvių tarybinio meno ugdymą ir plėtojimą 1956 m. Jurgiui Petrauskui suteiktas LTSR nusipelnusio artisto vardas.

Po A. Gabrėno žodžio buvo parodytas Moljero "Tartiufas" IV VEIKSMAS. Tartiufas yra vienas iš reikšmingiausių Jurgio Petrausko vaidmenų, kurį jis vaidino keliasdešimt metų jubilėjaus proga šiuo personažu jis vėl prabilo į žiūrovus. Jo kompanionais buvo LTSR liaudies artistas Juozas Laucius (Organas), LTSR nusipelnusis artistė Ona Šauleckaitė (Elmyra) ir teatro veteranė Veronika Ruminavičiūtė (Dorina). Scenoje vėl sužibėjo Jurgio Petrausko talentas, vėl priminė žiūrovams turiningus kūrybinės biografijos puslapius.

Įdomi buvo ir antroji koncerto dalis. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo ir Kultūros ministerijos atstovai įteikė Jurgiui Petrauskui Garbės raštus, buvę bendradarbiai ir teatrinio meno mėgėjai — gėles, dovanas, savo žodyje rašytojas J. Baltušis pažymėjo, kad tik drąsgaudamas ir bendraudamas su teatralais pamėgo jų teikiamą meną ryžosi pats tapti

dramaturgu. Jis nuoširdžiai išbučiavo Jurgį Petrauską ir padovanojo savo parašytą dramą tomą Lietuviško cirko veteranai įteikė jubiliatui laimės simbolį — didžiulę paragą ir palinkėjo "gyventi virš plano". Širdingus žodžius perdavė Vilniaus akademinio dramos, Klaipėdos, Kauno muzikinio, Kauno dramos ir kitų teatrų atstovai. Sveikino kovų ir darbo veteranų klubo, visuomeninių organizacijų delegacijos ir pavieniai asmenys.

Programą pajvairino kauniečių labai mėgiami aktoriai veteranai LTSR nusipelnę artistai Kazys Mikalauskas ir Leonas Stanevičius, atlikę kai kuriuos seniau jubilato vaidintus vaidmenis. Kauno muzikinio teatro atstovai LTSR nusipelnę artistai V. Blažys, A. Domeika ir kiti padainavo partijas iš naujausių savo vaidmenų.

Telegramomis jubiliatą sveikino Justas Paleckis, Vilniaus operos ir baletų teatro vadovybė, Panevėžio dramos teatras, Lietuvos TSR konservatorijos rektorius Jurgis Karnavičius, Kauno medicinos instituto rektorius Zigmas Januškevičius, LTSR nusipelnę aktoriai Jonas Kavaliauskas, Stepas Jukna, Vanda Lietuvaitytė, LTSR nusipelnę meno veikėjai Mykolas Karka, Vytautas Pečiūra ir daug kitų. Jubiliasas visiems širdingai padėkojo už sveikinimus, linkėjimus ir iš anksto pakvietė į savo 100-ųjų metinių minėjimą.

UPIŲ ŽVAIGŽDĖS

Patekėjo piktas mėnuo,
Žvaigždeles su sauja sėmė —
Kam nemokančios mirgėti,
Pilsias lyg pupas į rėtį.

O to rėčio kiauro būta.
Žvaigždės pro skylutę sprūdo,
Krito, krito — tykšt į Nerį
Ir ledinėm rožėm žėri.

Biro žvaigždės ligi ryto, —
Pilnos upės jų prikrito.
Ritos per Dubysos skardį
Į upelį dar bevardį.

Dairos mėnuo išsigandęs:
Tuščios mėlynos padangės.
Glosto plikę atsigrėžęs:
Visos žvaigždės upėm čėža.

MEILĖ KUDARAUSKAITĖ

ANTANAS JUŠKA
Astronomas

Saulė, mūsų žemė ir klimatas

Būdingi kurio nors krašto orai nusako jo klimata. Orus apibūdina lauko temperatūra, lietaus ir sniego krituliai, vėjai. Klimatui yra reikšmingos ne tik vidutinės metinės tų dydžių reikšmės, bet ir jų pasiskirstymas atskirais sezonais bei mėnesiais, o taip pat krašutinės jų reikšmės, jų svyravimo didumas. Pavyzdžiui, jei kalbėsime apie Lietuvos pavasario klimata, tai turėsime žinoti ne tik vidutinę pavasario mėnesių — kovo, balandžio ir gegužės — temperatūrą, kritulius, vėjus, bet ir kada dar vis pasitaiko šalnų, kada lyja, o kartais ir sninga, kokie vėjai ir kokio stiprumo vyrauja per tą svarbų metų sezoną.

Žemės atskirų sričių klimatas visų pirma priklauso nuo to, kaip ją šildo Saulė. Tiesa, Žemės gelmės yra karštos, bet pro Žemės pluta prasiverčia iš vidaus maža šilumos; jei ne Saulė, tai Žemė bematant atšaltų, apsiklotų ledu. Žiemą, kai maža teturime saulės, orai atšąla, sniegas nubaldo žemės paviršių. Sezoninės orų atmainos, pavasario, vasaros, rudens ir žiemos skirtingi orai, susidaro, kaip žinome, dėl to, kad žemė, skriedama per metus aplink Saulę, nelygiai būna į ją atsiskusi. Vasarą į Saulę būna ilgesnės dienos, Saulė pakyla aukštai ir kaitriai spinduliuoja. Žiemą būna atvirkščiai: į Saulę žiūri pietinis Žemės pusrutulis; Pietų Amerikoje, Australijoje ir kitose to pusrutulio vietose būna tuomet vasara.

Tačiau tiek visos Žemės, tiek atskirų jos sričių klimatas priklauso ne vien nuo Saulės, bet ir nuo kai kurių pačios Žemės savybių. Antai, Saulės spinduliai pirmiausia pasiekia Žemės atmosferą, kuri dalį jų išsklaido ir paleidžia veltui į tarpplanetinę erdvę, kitą dalį sugeria ir darosi dėl to šiltesnė, pagaliau didžiausiąją dalį praleidžia iki Žemės paviršiaus. Pastarasis savo ruožtu didžiumą spindulių sugeria ir dėl to šyla, o dalį išsklaido atgal. Kiek spindulių išsklaido

Žemės atmosfera, priklauso nuo jos giedrumo: daugiausia išsklaido debesys, mažiausia visiškai giedras, švarus oras. Kiek spindulių atmosfera sugeria, tai jau priklauso nuo jos sudėties. Kuo daugiau atmosferoje anglies dioksido (tai dujos, kurios susidaro degant įvairioms medžiagoms, kvėpuojant gyvuliams, augalams ir žmonėms), kuo daugiau vandens garų, kuo drumzlesnis oras, tuo ji daugiau išyla.

Maža spindulių tesklaido vandenynai, jūros, ežerai, upės. Vanduo godžiai ir daug sugeria šilumos ir pamažu ją atiduoda aplinkai rudenį bei žiemą. Todėl taip dažnai ruduo būna šiltas, nors dienos jau trumpos. Sausuma ir nelygiai sklaido bei sugeria spindulius. Tai priklauso nuo paviršiaus sudėties, pvz., juodžemis geriau sugeria, negu smėlis, o taip pat nuo to, ar žemė yra plika, ar apaugusi augalais.

Žemė vakare ir naktį, rudenį ir žiemą aušta dėl to, kad mažai tegauna šilumos, o daug jos atiduoda orui ir tarpplanetinei erdvei. Mat, ir Žemė spinduliuoja — tik vėsesniais, nematoma šiluminiais bei radijo spinduliais.

KLIMATAS NEPASTOVUS

Seni žmonės pasakoja, kad būdavę žiemą taip šalta, jog treškėdavusios tvoros, pusnys užversdavusios kelius, siekdavusios namų langus. Vasarą būdavę, priešingai, labai karštos dienos, per darbymetį tekdavę lieti srautas prakaito. Iš tikrųjų taip ir yra: klimatas kinta. Kaip jis keitėsi per pastaruosius du šimtus su viršum metų, turime tikslių duomenų: temperatūra būdavo matuojama termometrais, krituliai ir sniego danga — krituliomačiais, vėjai — ne tik Vėjarodėmis, bet ir vėjo stiprumo metuoklėmis. Matavimų duomenys užrašyti. Iš jų akivaizdžiai įsitikiname, kad klimatas tikrai kinta. Apie senesnių laikų klimato pobūdį daug žinių yra palikę įvairiuose raštuose. O apie labai labai senus laikus byloja geologija — mokslas apie

Žemės sandarą, apie jos pasikeitimus per ilgus laiko tarpus.

Prieš 300 su viršum milijonų metų ilgą laiką, trukusį daug milijonų metų, visoje Žemėje buvo labai šilta. Net ašigalių srityse nutirpdavo retkarčiais pasnigęs sniegas bei sušalęs vanduo. Lietuvos geografinėse platumose augo šiltų kraštų miškai, iš kurių susidarė dabar iškasamo akmens anglies struksniai. Bet pačioje Lietuvoje tuomet buvusi jūra, todėl čia nėra akmens anglies.

Šilti laikotarpiai kaitaliojosi su šaltais. Paskutinis šiltas laikotarpis baigėsi prieš du milijonus metų. Orai ėmė taip vėsti, kad sniegas ir ledas užklojo didelę dalį Europos ir Šiaurinės Amerikos. Visa Lietuva buvo po ledu, ir niekas joje negyveno. Ledlaikius pakeisdavo ne itin šilti laikotarpiai, kada ledas sutirpdavo, susidarydavo ežerai ir upės. Paskui vėl užeidavo ledo gadinė. Paskutinis ledlaikis Šiauriniame Žemės pusrutulyje pasitraukė toli į šiaurę maždaug prieš dešimtį tūkstančių metų. Klimatas darėsi po truputį vis šiltesnis ir sausesnis. Prieš 5000-6000 metų jis buvo jau žymiai šiltesnis kaip dabar. Paskiau vėl ėmė vėsti, tačiau ne tiek, kad dar kartą užplūstų ledai. Prieš 2000 metų būta maždaug tokio klimato kaip dabar. Lietuvoje jau augo ne tik spygliuočiai, bet ir ažuolynai ir kiti lapuočių miškai.

Toliau klimatas nežymiai svyravo iki XII amžiaus, kai dar kartą pasidarė gerokai šilčiau. XV-XVI amžiuose vėl atvėso. Gana Vėsu buvo XVIII ir iki vidurio XIX amžiaus. Prieš šimtą su viršum metų pradėjo iš naujo šilti ir taip tęsėsi maždaug iki 1940 metų. Po poros dešimčių šaltesnių ir drėgnesnių metų pastaruoju laiku darosi vėl šilčiau ir sausiau.

Kokios visų tokių klimato svyravimo priežastys? Koks klimatas bus Žemėje ir ypač mūsų krašte artimiausioje ateityje ir po kelių dešimčių ir kelių šimtų metų? Šie ateities klimato klausimai mums, be abejo, labiau rūpi, negu praeities.

KLIMATO KILIMO PRIEŽASTYS

Klimatas, kaip jau minėjome, daugiausia priklauso nuo Saulės. Ji — milžiniškas verdantis dujų kamuolys. Saulė tokia didelė, jog iš jos būtų galima padaryti 333 tūkstančius tokių planetų, kaip Žemė. Nuo Saulės paviršiaus iki vidurio yra kone 700 000 km, taigi beveik du kartus daugiau kaip nuo Žemės iki Mėnulio. Saulės paviršiuje karštis siekia beveik 6000°

(Temperatūra visur nurodoma pagal Kelviną, o ne pagal Farenheitą), ir kuo giliau, tuo karščiau. Saulės gelmėse temperatūra viršija dešimtį milijonų laipsnių. Tokiame karštyje negali būti nei skystos, nei kietos medžiagos. Dar daugiau: Saulės dujų molekulės bei atomai suardyti į branduolėlius — teigiamai elektringas dalelytes ir į elektronus — neigiamas dalelytes. Tokią medžiagą vadiname plazma. Ji gelmėse taip suspausta, jog tankesnė už plieną ar platiną. Saulės energijos šaltinis — tai vadinamosios branduolinės reakcijos, kurioms vykstant, gausiausio Saulėje elemento — vandenilio branduolėliai (protosai) jungiasi į helio branduolius. Kartą išsiskiria galybės energijos, kuri trumpomis elektromagnetinėmis bangomis, panašiomis į Rentgeno spindulius, veržiasi iš gelmių į paviršių. Ir tos elektromagnetinės bangos turi dalelyčių savybių. Jos vadinamos fotonais. Saulės medžiaga nevaisi. Ji sugeria atsirusius fotonus ir skleidžia naujus. Taip milijardus milijardų kartų fotonai sugeriami ir vėl išmeta, ligi praeina didesnę dalį kelio iš Saulės gelmių į paviršių.

Viršutiniai kelių dešimčių tūkstančių kilometrų storio sluoksniai marmaliuote marmaliuoja: karštesnė gilesnė plazma kyla aukštyn, vėlesnė — leidžiasi žemyn. Pagaliau, fotonai, elektringųjų dalelių ir labai skvarbių neelektringųjų dalelių — neutrinių srautai palieka Saulę ir sklaidosi į visas puses nuo jos. Mažytė dalis šviesos bei šilumos spindulių, elektringųjų dalelių — Saulės vėjo ir skvarbiųjų neutrinių pasiekia Žemę ir veikia jos klimata. Jei Saulės skleidžiamą per metus energiją įvertintume 20 milijonų dolerių, tai Žemei tenkanti dalis būtų vieno cento vertės.

Ar pastovus Saulės reaktorius? Ar visą laiką ištrykšta iš Saulės vienodas energijos srautas? Ar visą laiką Saulė spinduliavo taip, kaip dabar, ir ar visada taip bus? Tikrai — Saulės reaktorius veikia tobulai. Jei jo gamyba padidėtų, Saulė imtų kaisti ir pūstis, jos skleidžiamos energijos srautas padidėtų, o tai tuojau atsiliptų Žemei ir kitoms planetoms. Atsiliptų ir Saulei: ji atvėstų ir branduolinės reakcijos sulėtėtų. Jei reaktorius imtų mažiau begaminti energijos, Saulė, priešingai, imtų trauktis, jos spinduliavimas susilpnėtų, bet gelmės kaistų, ir reaktorius vėl sustiprėtų. Tikrovėje todėl Saulė nei pučiasi, nei traukiasi. Reaktorius veikia nuostabiai gerai jau arti penkių milijardų metų ir dar milijardus metų veiks panašiai kaip

dabar. Tačiau ir kosminiai reaktoriai nėra absoliučiai tobuli. Per ilgus milijonus metų Saulės gelmėse susikaupia tam tikri sutrikimai, dėl kurių Saulė pasidaro tai karštesnė, tai vėsesnė. Nuo to pakinta ir Žemės klimatas. Tai pagrindinė ilgalaikio, apimančio daugelį milijonų metų klimato svyravimo priežastis.

Saulėje būna kai kurių pakitimų ir trumpesniais laikotarpiais. Jau gana seniai nustatyta, kad kas septyneri ligi septyniolikos, vidutiniškai kas vienuolika, metų Saulės paviršiuje kartojasi tam tikri didelio masto reiškiniai. Atsiranda didžiuliai magnetiniai plotai, kuriuose iškyla milžiniškos liepsnos — žibintai, susidaro dėmės. Į Saulės atmosferą pakyla protuberantai, vyksta sprogamai — žybsniai, kurie paseria Saulės plazmos srautus. Visa tai gana tvarkingai kartojasi vidutiniškai kas 11 metų. Tų reiškinų iš pradžių sparčiai gausėja, vėliau pamažu retėja. Visa tai atsiliepia Žemės orams. Ir ne tik orams, bet ir magnetinėms audroms, augmenijai, sveikatingumui.

Yra nustatytas minėtų reiškinų dar ir ilgesnis 90 metų periodas. Galimas daiktas, kad ir dar ilgesniais laikotarpiais kinta Saulės veiklumas. Šis palyginti nedidelio masto saulės aktyvumo kitimas yra pagrindinė, bet ne vienintelė Žemės klimato kitimo priežastis. Iš kosminių veiksnių dar būtų galima paminėti kai kurių Žemės kelio aplink Saulę kitimą, Žemės ašies svyravimą. Gali turėti reikšmės ir tai, kad Saulės sistema, skriesdama Visatos erdve, gali patekti į kosminį debesį, kuris gali sumažinti dangaus skaidrumą ir susilpninti Žemės apšviestumą.

Tačiau, reikia dar kartą pabrėžti, Žemės klimatas žymiu mastu priklauso ir nuo jos pačios. Žemės pluta ne visai tvirta. Žinome, kaip dažnai dar pasitaikė Žemės drebėjimų, ugnikalnių išsiveržimų. Vienur Žemė kyta, kitur slūgsta. Įvairiais laikotarpiais vyko kalnų iškilimas ir jūrų suslūgimas. Sausumos ir vandenynų santykis, žemynų pasiskirstymas nevisada buvo toks, kaip dabar. Visa tai turi įtakos orams. Sumažėjus, pavyzdžiui, Arktikos (Ledynuotojo vandenyno) ir kitų šiaurinių sričių ledo ir sniego plotams, sumažėja išsisklaidomų spindulių procentas, padidėja spindulių sugėrimas, pakinta oro ir vandens srovės. Visa tai keičia, jei ne visos Žemės, tai bent plačių jos sričių klimatą. Pavyzdžiui, jei būtų sutirpdyti Arktikos ledai, šiaurės ir šiaurės vakarų vėjai pas mus pasidarytų daug švelnesni, orai žymiai šiltesni, išnyktų vėlyvos pavasario ir ankstyvos rudens

šalnos. O juk Arktikos ledai gali nutirpti, kaip tai būta prieš milijonus metų, arba juos būtų galima nutirpdyti.

Gyvename pusiauledyninį laikotarpį. Yra duomenų, kad jis eina į galą, kad naujas ledyninis laikas nebegrėsia. Jam pasibaigus, turi ateiti, o gal jau ir ateina šiltas ir sausesnis laikotarpis. Kiek laiko truks tasėjimas — dešimtis, šimtus ar tūkstančius metų, nieko tikra negalima pasakyti. Tai jau priklausys ne tik nuo gamtos veiksnių, bet ir nuo žmonijos veiklos.

ŽMONĖS KEIČIA KLIMATĄ

Gamtos — Žemės, Saulės ir net tolimų žvaigždžių tyrimo tikslas — ne tik pažinti Visatą, bet ir ją valdyti, kreipti joje vykstančius procesus pageidaujama kryptimi. Žmonijos veikla turi kai kada įtakos Žemei ne tik pageidaujama, bet ir netinkama kryptimi. Žmonijos veikla taip pat ima kaskart daugiau veikti net ir orus bei klimatą.

Didėjant žmonių skaičiui ir jų poreikiams, nematytai išaugo ir toliau vis sparčiau dar didėja pramonė, transportas, plečiasi žemės ūkis. Sudeginama galybės visokio kuro: anglies, naftos, dujų, durpių. Dėl to didėja atmosferoje anglies dioksido procentas. Jo, berods, greitai bus jau 0,04% vietoje buvusių 0,03%. O anglies dioksidas yra geras Saulės ir Žemės šilumos sugėrėjas. Šiek tiek šyla oras ir nuo miestų bei pramonės centrų išmetamos šilumos. Arktikos ledo dangą plonėja, sisbergai nebe taip toli atplaukia vandenynuose iš šiaurinių sričių. Ledo bei sniego tirpimą būtų galima pagreitinti, apiberiant jų užimamus plotus tamsia medžiaga. Ištirpus Arktikai, vidutinė Žemės temperatūra pakiltų apie 3,5°. Ypač žymiai sušiltų artimos šiaurės ašigalinės sritys, sumažėtų skirtumas tarp ašigalinių ir pusiaužinių sričių. O tai atsileiptų Vėjams ir vandenynų srovėms. Nagrinėjant toliau šį klausimą, randama, kad žymiu mastu pasikeistų debesuotumas, kritulių pasiskirstymas įvairiose srityse. Klimatas yra toks sudėtingas, kaip sakoma, toks kompleksiškas, dalykas, kad prieš imantis kokių nors priemonių jam pakeisti, reikia šimtą kartų apsvarstyti visus galimus tokio pakeitimo padarinius.

Klimatas ir orai yra toji aplinka, kurioje gyvename ir veikiame. Todėl taip plačiai ir atsidėjus ji tiriama, taip visapusiškai aiškina mas jos kitimas dėl tiesioginės ar netiesioginės žmonių veiklos, taip rūpestingai svarstomi projektai klimatui pagerinti.

VINCAS LAURAITIS

Istorijos mokslų kandidatas

Ten, kur degė amžinoji ugnis . . .

Kažką tyliai ir nepetraukiamai šnarėdamas veržiasi paslaptingas ir kuklus Nevėžis tarp aukštų, išlaikiomis pušimis pasidabinusių krantų. Ten, kur jie darosi nuolaidūs, nuo pakrantės į tamsų vandenį savo garbinius pamerkia svyruokliai gluosniai ar į lygų vandens veidrodį palinksta žvilgterėti į save puošeiva vienišas berželis.

Žavėjantis Gamtovaizdis

Atskuba senoji upė iš toli ir tartum stabteli čia. Gerokai toliau užpakalyje pasiliko jos krantuose išsidėstęs ir nepaprastai išaugęs puikuolis Panevėžys, o priekyje, vos už penkiolikos kilometrų, po didžiulių gamyklų dūmtraukiais, lyg ant mielių auga buvusiųjų Radvilų rezidencija — Kėdainiai.

Ten, kur į susimasčiusi, pagal Maironį, Nevėžį įteka Brastos upeliūkštis, stabtelėjime minutėlei ir apsidairykite aplink.

Visa upės pakrantė pakvimpa pavasario aromatu, kai sužydusių ievų sniegas nubarsto vos dygstančią žolytę ir Nevėžio bangeles priberia žiedlapių snieguolėmis. Lyguma, lyguma, kur akim užmatai. Tik gluosniuose lakštingalos savo trėlėmis neduoda ramybės pavasario nakčiai. Tik vyturiai, kilsterėdami mėlynėn užgieda pavasario ir meilės himną žemės lopinėliui, kuri vietiniai gyventojai "mūsų parku" ar tiesiog Šventybrasčiu vadina.

O laukų platumas aplink! Plačiu ratu jie supa Šventybrastį, kol įsibėgėję atsiremia į pamėlusius vakaro prieblandoje miškų masyvus. Laukuose gėlių tiek, kad, atrodo, kažkas suskynė jas iš visos gimtosios žemės pievų ir nusagstė jų žiedais plačią lygumą. Keliai, keleliai, takai, takeliai supiausto gabalais aksominę žemkenčių žalumą, kuri lyg jūros banga nuvilnija, mažiausiam pietų vėjeliui dvelktelėjus. Lyg maža

salelė iš žaliojo masyvo kyšo kalvelė, tartum žemės grumstas, iškilęs iš marių žalumos ir pasistiebęs pasidairyti po jį supantį pasaulį.

Žiloje senovėje

Prieš daugelį šimtmečių, kuomet šioje Brastos ir Nevėžio santakoje ošė tanki giria, kai net įsiveržėliui kryžiuočiu kiekviename kamputyje vaidenosi laumės, raganos ir lietuviškųjų girių miškiniai, šioji maža kalvelė stovėjo apaugusi galingais ąžuolais. Pačiame seniausiajame, kuri dar neatmenamais laikais buvo vienos audros metu persikėlęs žaibas, visu kamieno ilgiu juodavo išdegęs griovys. Bet medis gyveno. Jo gyvos ląstelės siurbė gimtosios žemės syvus ir dvi perskelto medžio pusės stovėjo tvirtos ir nepajudinamos, viršūnę apsigaubusios tankiu karpytų lapų vainiku.

Seniai, seniai kažkas į šį padūmavusį ąžuolo tarpušakį įkėlė rūščiojo dievo Perkūno statulėlę su trykštančiais iš galiūno galvos žaibais. Po ąžuolu stovėjo protėvių rankomis iš masyvių lauko akmenų sukrautas aukuras. Keliasdešimt metrų nuo aukuro į miško gilumą vedė akmenimis apdėliotas takelis, kuri slėpė iki žemės palinkusios žalios eglių šakos, o žingsnių aidą slopino minkštas samanų kilimas.

Apsuptoje ąžuolais aikštelėje po Perkūno dievaičio atvaizdu, aukure degė neužgesinama amžinoji ugnis. Vasarą ją nuo lietaus saugojo tankus ąžuolų lapų vainikas. Artėjant žiemai, senasis krivis surėsdavo iš eglišakių stoginę ir ugnelė net didžiausių pūgų metu liepsnojo, prižiūrima paslaugių, Perkūnui — paaukotų merginų rankų.

Legenda apie Laimą

Gelsvakasė Laima, jau nuo ankstyvos vaikystės paaukota visagaliu žemės valdovui, rankiojo tą dieną sausuolius girioje. Vėjo išlaužtu

sausų medžio išvartų atsargos mažėjo, nes ugnelė ryte rijo jas. Brisdama iki kelių sniego pusbėmis, ji laužė sudžiūvusias ir nuo šalčio sustabarėjusias šakas, rinko jas pundelin ir ruošėsi nešti šventyklon. Žmonių sunėtos aukos nedegė be sausuolių, o senasis krivis iki tol rūpinėsis kuru, jau kuris laikas tūnojo palapinėje, drebėdamas nuo ji apėmusio karščio ir kosėjo storesniu, negu ruda piktoji meška, balsu. "Štai dar ši audros išversta berželį paims mergina ir eis atgal . . . Tik ši . . ."

Ir staiga lyg įbesta Laima sustoja. Iš už kelių pastojusios snieguotos eglės į ją žvelgė dvi gyvos žvitrios akys. Vaikinas taip pat stovėjo ir sumišęs tebesitaikė iš lanko.

Keletą minučių tvyrojo tokia tyła, kad merginai pasirodė jog ji girdi iškart abiejų širdžių plakimą. Pagaliau, vaikinas nuleido lanką laikiusią ranką ir nusilenkė vaidilutei taip žemai, kad jo zuikinė kepurė nusirito į pusnį, o tirštos geltonos garbanos lyg saulė sužėrėjo miško ramybėje.

Laima paleido sausuolių glėbį iš rankų ir šie pasiskleidė po jos kojomis. Dar kartą žvilgterėjusi į vaikina, apsisuko ir pasileido tekina kalvelėn jau pramintomis pėdomis. Girdėjosi tik užgautų šakelių trąkstelėjimas ir iš pietų pusės vėjas atnešė kvapnų eglišakio dūmą.

Vaikinas pakėlė kepurę, nupurtė sniegą ir užsidėjo. Minutėlę stabtelėjo, lyg pasisuko atgal, tačiau tuojau pat, pasiekęs išbarstytus sausuolius, surinko juos, išlaužęs pridėjo dar porą storesnių šakų ir sudėjęs viską į bendrą glėbį, merginos pėdomis nubrido paskui ją.

Toliau paskutinės eglės, stovėjusios prie pat ažuolais apaugusios kalvelės, jis eiti nedrįso. Padėjo glėbį taip, kad išėjus iš vaidilučių palapinės, būtų iš karto matomi. Po eglišakių stogine ruseno šventoji ugnis, o iš apsnigto ažuolo į vaikina žaibus svaidė piktos Perkūno akys. Atbulomis, bijodamas, kad jam nusigrėžus, viena strėlė gali pataikyti į jį, jis grįžo miško tankmėn, susirado, paliktą lanką, pakėlė nuo sniego porą nušautų zuikių ir pasuko namo į netoliese buvusį Laivelių kaimą.

Senasis krivis ir vaidilutė

Bent porą savaičių, kol senasis krivis sirgo ir buvo gydomas liepžiedžių arbata su laukinių bičių medum, jis nieko įtartino nepastebėjo. Gal tik tiek, kad jam žvilgterėjus į jauniausią vaidilutę Laimą, ši nuleisdavo akis, skraiste pridengdavo veidą. Vėliau senis, žvilgčiodamas

pro palapinės angą, pastebėjo, kad mergina, uždėjusi ant aukuro sausuolių, net ir per didžiausius šalčius neskubėjo atgal palapinėn, bet išžiūrėdavo į seną eglę ir ilgam susimąstydavo. Seniui atrodė, jog Laima kažko tai klausosi, kažką tai girdi.

Pasveikęs, senis sykį išėjo pats pasimalkauti ir tiesiog neteko žado: į jų saugomą Perkūno karalystę nuo pat Laivelių kaimo vedė giliai didžiulėmis pėdomis išmintas takas, o už skarotos eglės gulėjo pusiau sniegu apneštos net kelios didžiulės krūvos sausuolių šakų.

Sunerimo krivis. Ėmė atydziai sekti abi jaunąsias vaidilutes. Kitos dvi senosios nekėlė jam rūpesčio. Lyg šešėlis jis slinko paskui Laimą tuos kelis žingsnius iki eglės, už kurios gulėjo krūvos kuro. Kitą kartą pats nuskubėdavo jo parsinešti, liepdamas jai likti troboje.

Vieną pavakarę, kai pirmieji pavasario pranašai — kovo atlydziai — padabino medžių šakas ilgais varvekliais, senis akis į akį susidūrė su vaikinu, nešančiu prieš save glėbį šakų, per kurias jis ne iš karto pastebėjo senį krivį. Prieš tai jis dar keletą minučių tylomis stovėjo ir sekė į dangų kylančią nuo aukuro kvapią dūmų juostą. Staiga senis pastebėjo nejudančiose vaikino akyse ašaras ir grįžtelėjo atgal. Už eglės stovėjo Laima, kuri, nežiūrint krivio išpėjimo, išėjo laukan ir sustojo kaip tik toje vietoje, iš kur geriausiai buvo matomas vaikinas.

Tą kartą senis nieko nesakė nei vienam, nei kitam, tik dar griežčiau sekė Laimos žingsnius, niekur toliau aikštelės jos neleisdamas.

Kai pavasarį gamto atbudo

Visais balsais tą dieną giedojo miško paukščiai. Žvėrys ir žvėreliai tęsė amžinai atsinaujinančią pavasario meilės pasaką. Atrodė, kad kiekvienas gyvas vabalėlis ir net žiedas alsuoja meilės prisotintu miško oru, verčiančiu suvirpėti net šalčiausia, abejingumo šarvais apkaustytą širdį. Viskam tik šaltas ir abejingas aplink aikštelę slankiojo krivis ir per sužėlusią medžių lapiją stengėsi peržvelgti artėjantį prie aukuro pavojų. "Kur tai matyta, kad Perkūno garbei pašvesta mergina išžiūrėtų į kaimo vaikina?" — Ir šį kartą krivis neištaikė.

— "Priešas tu ar draugas? — piktai paklausė jis artėjantį vaikina.

— Draugas, bet aš . . . myliu Laimą, seneli . . . Ką daryti man seneli? Perkalbėkite, prašau, Perkūno rūstybę . . .

Senis neleido baigti, šmaikščia beržo šaka jis

sudrožė vaikinui per pečius, paskui per galvą. Šis tylėjo ir nesigynė. Įsiutęs senis sudrožė dar keletą kartų ir sustojo tik tada, kai prie ugniakuro pasigirdo sielvartingas Laimos klyksmas. Senis grįžtelėjo. Šalia aukuro stovėjo vaidilutė, o mažytė liepsnelė, pradžioje žybtelėjusi ties jos skraistės krašteliu, akimirksniu apgaubė ją visą. Mergina stovėjo sudėjusi rankas ir liepsnojo tartum gyvas fakelas. O iš perskelto ažuolo žiūrėjo rūstusis Perkūnas, abejingai priimdamas jam pašvęstą gyvą auką.

Nei senis krivis, nei vaikinai nedrįso artintis: vienas laikė tai teisėta dievo bausme nusikaltėlei, išdrįsusiai pamilti eilinį žemės sūnų, antrasis, sustingęs iš siaubo, laikė tai savo meilės tragiška atomazga.

Daugiau vaikino niekas nematė.

Senų žmonių pasakojimai

Seni žmonės pasakodavę, kad šviesią mėnesienos naktį iš medynais apaugusio vandens išbrisdavo drobiniais baltiniais apsirengęs jaunuolis, padėdavo ant kranto lanką, strėles ir, pririnkęs sausų išvartų, nešdavo jas iki didžiosios plačiašakės eglės netoli aukuro, padėdavo jas ir stovėdavo, kol imdavo brėkšti aušrinė. Po to grįždavo atgal prie upės, brisdavo vis giliau, giliau ir dingdavo tamsioje paslaptingoje gelmėje. Tik sulinguodavo baltį vandens lelijų žiedai, sušnarėdavo meldynai ir vėl pasidarydavo tylu tylu iki sekančios jauno mėnesio skaidrios nakties.

1774 metais Zavišinos dvaro ponas išdidusis Ignacas Zaviša nusprendė atsipirkti visas savo nuodėmes prieš naująjį Lietuvos miškų ir laukų dievą, kryžiuočių atneštąjį nukryžiuotąjį iš Galilejos ir pastatė medinę bažnytelę. Sako, nemaža nuodėmių turėjęs senis ir per daug kukliai atsiskaitęs už jas. Jo palikuonys jų padarę dar daugiau, todėl niekas nesistebėjo, kai šimtmečiui praėjus, prie senosios bažnyčios buvo primūrytos dvi mūrinės dalys, į kurias Zavišai sutalpino nemaža kelionėse po Europą įgytų vertingų skulptūrų ir paveikslų. 1873 metais šalia bažnyčios buvo pastatyta varpinė, kuri tarsi papildė kelių kartų kurtą ansamblį.

Laiko tekmėje

1863 metai nepaliko ramybės ir Šventybrasties. Pakilo kaimų vyrai ir, apiginklavę šakėmis, kirviais, dalgiais, susimetę į būrius, bandė atsisteisti su savo skriaudėjais — dvarų ir polivarkų išdidžiais savininkais.

Vieną vakarą, kai didžiuliame lauže, sukrau-

tame miško proskynoje, kepė didžiuliai briedienos gabalai, sukilėliai kimšo į pypkes namuose išaugintą ir sudžiovintą tabaką, pridedavo jį pirštuose laikoma žarija ir, leisdami stiprų dūmą, karkartėmis stebtelėdavo ir įsiklausydavo, tačiau pro laužo liepsnos traškesį sunku buvo ką nors išgirsti.

Pagaliau, sargybose stovėję sukilėliai ėmė džiaugsmingai šūkauti. Kaip vienas iš karto pašoko visi aplink laužą sėdėjusieji vyrai. Virš galvų pakilo primityvūs kaimiečių ginklai, tai vienur, tai kitur suaidėjo skardus "valio".

Džiugūs sveikinimai buvo skirti slapta į Šventybrastį atvykusiam sukilėlių vadui kunigui Antanui Mackevičiui.

Vyrai žinojo, kad jų gaudyti jau pajudėjo caro kariuomenės dalys, todėl girios pakraštyje sukilėliai įruošė sumaniai paslėptą pasalą, o už keliasdešimt metrų išsidėstė pagrindinės sukilusiųjų dalys.

Ilgai laukti neteko. Atšuoliavo stipriai ginkluotas kazokų būrys ir sukilėliai ėmė trauktis, nes iš karto suprato, kad su savo kirviais ir dalgiais jie niekada neatsilaikys.

Ir išgaudė kareiviai vyrus kaip ažuolus, suvarė juos į vieną vietą ir net trisdešimt tris iš karto sušaudė. Kapinėse laidoti neleido, todėl artimieji suguldė juos netoliese Brastos upelio po senais šimtamečiais ažuolais.

Paminklas žuvusiems

Maždaug prieš penkiasdešimt metų vietos gyventojai pastatė žuvusiems sukilėliams kuklų paminklą, o Brastos upelio slėnį vietiniai gyventojai iki šiol vadina sukilėlių slėniu.

Gražu Šventybrastyje visais metų laikais, bet ypač nepakartojama pavasari, kai subanguoja žiemkenčių matinė žaluma. Linguoja plati rugių jūra, tarsi supdama naujam gyvenimui pakilusį šį žemės kampilį, kuriame šiandieną kryžtauja mokyklon skubėdami mažyliai, susikaupusios ties knygomis palinksta vietinės bibliotekos lankytojų galvos ir lygumų tylą sudrumsčia sparnuotų giesmininkų sutartinės.

Grožisi čia atklydę iš kitų rajonų pravažiuojantieji keleiviai, giliai atsidūsta išeiviai, po daugelio metų sugrįžę gimtinėn ir radę ją neatpažįstamai pasikeitusią. Tik legendos apie tolimus laikus primena sunkią mūsų protėvių dalį ir kovą už duonos kąsnį ir šviesią rytdieną.

*

Vienu kitu LLD istorijos klausimu

Nagrinėjant Lietuvių Literatūros Draugijos (toliau — LLD) istoriją, tenka aiškintis įvairius jos reiškinius, jų tarpe sudėtingesnius bei prieštaringesnius. Šiose pastabose norėtume iškelti vieną kitą tokį, gilesnio tyrinėjimo reikalaujantį klausimą bei atvejį.

Įvairiose mokslinio ir kito pobūdžio publikacijose apie LLD bei jos raidą (žr. A. Petrikos "LLD ir pažangieji Amerikos lietuviai". N. Y. 1965; L. Petkevičienės "Amerikos lietuvių darbininkų literatūros draugija" Kn. Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos, Vilnius, 1975 ir kt.) paliejami ir problemiški Draugijos veiklos dalykai. Pavyzdžiui, klausimas dėl LLD įsikūrimo bei konkrečiai dėl Lietuvių Socialistų Sąjungos (toliau — LSS) pozicijų įsisteigusios Draugijos atžvilgiu.

Siekiant kuo objektyviau nušviesti šį LLD istorijos momentą, būtina jį nagrinėti visame to laiko JAV lietuvių socialistinio judėjimo, LSS ir spaudos kontekste. Tąsyk tiksliau paaiškėtų ir LLD pasirodymo reikmė bei reikšmė, ir LSS bei kitų nusistatymai dėl jos atsiradimo.

Pirmiausia turėtina galvoje, kad JAV lietuvių socialistinis judėjimas, jo politinė organizacija (LSS), taip pat periodika — iš pat pradžios nebuvo vienytiški reiškinys. Anksčiau ir konkrečiai 1915 metais ten jau atsiskleidė srovės su gana skirtingais atspalviais. Prasidėjus ir ypač vykstant pasauliniam imperialistiniam karui, vis aštresnė ir principiškesnė darėsi kova viduje, stiprėjo ir LSS, ir jos spaudos idėjinė diferenciacija. Skyrėsi kairieji ir dešinieji socialistinio judėjimo elementai ir tarp jų įsiterpanti vadinamoji "vidurinė" srovė su "Laisvės" laikraščiu. Atsižvelgti tenka ir į tai, kad LLD kūrimosi metais LSS pergyveno, kaip rašė J. Šukys, — "didžiausią perversmą (. . .) — su Socialistų Partija jungiasi" ("Kova", 1915, Nr. 41). Šitokiomis sudėtingomis sąlygomis pasirodžiusi LLD, natūralu, negalėjo būti sutikta vieningai.

Literatūroje apie LLD pradžią ir jos santykius su LSS daugiau pabrėžiami negatyvieji LSS kairiųjų veikėjų nusistatymai. Nekartoda-

mi jau dėstyti faktų ir motyvų (A. Petrikos ir kitų darbuose), atkreiptume dėmesį į kitus faktus, aplinkybes ir niuansus, kurie galėtų padėti objektyviau apibūdinti LSS ir LLD santykių pradžią ir raidą (maždaug iki 1919 m.).

Tai, kad LSS nebuvo vienytiška politinė organizacija, verčia nušviečiant jos poziciją dėl LLD, diferencijuoti tą poziciją, jos priežastis ir motyvus.

Kaip žinia, LLD kūrimosi metu "Laisvės" laikraštis laikėsi apskritai centristinių pozicijų karo, politikos, visuomenės klausimais. Tat šio laikraščio pastogėje gimusi nauja organizacija, kaip pastebi J. Gasiūnas, "neturėjo tvirto pasitikėjimo nei dešiniuosiuose, nei kairiosiuose socialistuose" ("Šviesa", 1965, Nr. 1). Tie sluoksniai, nusistatę prieš centristinę "Laisvės" poziciją, skeptiškai arba neigiamai žiūrėjo ir į atsiradusią jos globoje organizaciją. Tai nebuvo tik kairiųjų socialistų nusistatymas: dešinieji LSS sluoksniai su "Keleiviu" ir "Naujienomis" taip pat užėmė esme kritišką poziciją iš pradžių, o vėliau siekė šią draugiją paimti savo įtakon. Kai maždaug nuo 1917 metų "Laisvės" laikraštis griežčiau suko į kairiųjų pusę, o Draugijoje išivyravo kairiosios orientacijos nariai, dešinieji socialistai ir jų šalininkai nesyki mėgino griauti LLD iš vidaus (žr. A. Petrikos "LLD ir Amerikos pažangieji lietuviai", p. 31-34).

LLD kairioji srovė taip pat nebuvo vieninga dėl LLD įsikūrimo. Jos pažiūrą tektų labiau diferencijuoti. Mat, greta J. Šukio ir kitų veikėjų neigiamos nuomonės, reiškesi naująją draugiją atvirai palaikanti pozicija (pvz., J. Benesevičiūtė-Šukienė buvo LLD Laikinosios Centro Valdybos sekretorė, nuo 1916 m. — pirmojo Draugijos Centro Komiteto sekretorė). "Kovos" redaktorius K. Vidikas-Tauras išreiškė "tai draugijai linkėjimus kuo geriausiai tarpti", o kylančius konfliktus dėl LLD mėgino spręsti kompromiso būdu Draugijos naudai. Pagaliau "Kovos" laikraštis buvo pirmuoju Draugijos organu.

Kai dėl J. Šukio ir kitų kairiųjų socialistų laikysenos LLD atžvilgiu, tai iš tiesų jų pozicijo-

je būta sektantiškumo, vadinamų „palšųjų minių“ baimės ir pan. Bet jų argumentacija turėjo ir objektyvaus pagrindo. Neigiamas (iš pradžių) LSS kairiųjų dalies nusistatymas dėl LLD reišė jų kritiškumą ir dėl centristinės „Laisvės“ linijos. Kita vertus, JAV lietuvių socialistinis judėjimo patyrimas irgi rodė, kaip sudėtingai ir konfliktiškai susiklostė LSS ir kitų organizacijų santykiai.

A. Petrika savo knygoje (p. 13-14) pažymi, jog prie nepalankios propozicijos dėl LLD prisidėjo ir tuo laiku socialistinėje spaudoje ėjusi diskusija privačių socialistinių laikraščių klausimu. Ta diskusija lietė kelerius Draugijos gyvavimo metus (iš esmės 1915-1919 m. tarpą). Pažymėsime, kad joje aštriai susidūrė skirtingi socialistinio judėjimo srovių interesai, jų tarpe dėl partinio vadovavimo socialistinei lietuvių spaudai. 1913 m. susikūrusią lietuvių socialistinių laikraščių-redaktorių sandorą dešinieji LSS sluoksniai mėgino prieš-pastatyti Lietuvių Socialistų Sąjungai (LSS). Kitaip tariant, politinę organizaciją, jos vadovavimą pakeisti spaudos ir redaktorių susivienijimu kaip centru.

Suprantama, kad atsiradus naujajai organizacijai, tokio pobūdžio kaip LLD, kilo klausimas, kaip susiklostys jos santykiai su LSS; kokią idėjinę kryptį ji pasirinkt ir, bene svarbiausia, į kokius LSS sluoksnius ir sroves toji Draugija orientuos. Tokie klausimai, iš dalies abejojami, kaip parodė pirmieji keleri LLD gyvavimo metai, nebuvo be pagrindo. Turime galvoje, pavyzdžiui, minėtas dešiniųjų socialistų pastangas suskaldyti Draugiją, perimti ją į savo idėjinę įtaką.

Svarbu pabrėžti, jog kairieji LSS veikėjai, ypač V. Kapsukui atvykus į JAV (1916 m. viduryje) ir įstojus į šią Draugiją, tolydžio keitė savo santykius su LLD. Draugijos spartus augimas rodė, kad jos įkūrimas buvo objektyviai pribrendęs, kad jos egzistavimas objektyviai reikalingas socialistinio judėjimo interesams. Tat kurį laiką opozicijoje buvę LSS kairieji veikėjai (J. Šukys ir kt.) įsijungė į Draugijos gretas ir stengėsi LLD veiklai suteikti politinę-visuomeninę kryptį, orientuoti ją į kairiąją srovę. Apie 1920-1921 metus LLD leidinyje „Laisvė“, kuopose iškyta svarstymai dėl LLD paskirties ir funkcijų.

LLD modelio klausimai literatūroje apie Draugiją nėra konkrečiau ar specialiau nagrinėti. Tuo tarpu — tai LLD istorijos problema, kurios vieną kitą aspektą čia pabrėšime.

Draugija išikūrė pirmiausia kaip socialistinės literatūros leidimo organizacija. Jos iniciatorius L. Prūseika nurodo (žr. „Laisvė“, 1915, rugp. 24), kad Draugija stengsis patenkinti gyvenimo ir darbininkų kovos subrandintą poreikį pažangiai socialistinei knygai, gvildenančiai ir darbininkų klasės klausimus. LLD pirmojoje konstitucijoje (1915 m.) pagrindiniu tikslu taip pat pabrėžiamas: leidimas tokių raštų, kurie keltų darbininkų miniose klasinę sąmonę, auklėtų darbininkuose socialistinį susipratimą ir solidarumą ir šiaip jau praplėstų jų žinojimo ribas įvairiose mokslo šakose“. Greta nurodomas LLD uždavinys organizuoti paskaitas, prakalbas, literatūros vakarus, vaidinimus, bibliotekas. Vadinasi, leidybinės funkcijos (pagrindinės) papildytos kitais švietimo ir kultūrinio elementais. Kurį laiką, kaip pažymi A. Petrika, savo amžiaus pradžioje LLD buvo „išimtinai tik švietimo ir savišvietos organizacija“, „rūpinosi vien knygų leidimu“ (žr. Pratarė, p. 1). Politinės veiklos sfera priklausė Lietuvių socialistų sąjungai.

Tačiau tokios LLD pradinės funkcijos netrukus ėmė nevisai atitikti naujų JAV ir tos šalies lietuvių pažangiojo judėjimo poreikių. Jau 1919-1921 metų tarpu susidarė labai sunkios sąlygos veikti politinei lietuvių organizacijai („parlmerizmo“ siautėjimas, vidiniai sudėtingumai ir nesutarimai bei pan.). Tokiomis aplinkybėmis lietuvių pažangiojo judėjimo politinė-visuomeninė veikla perkeliama į Lietuvių Literatūros Draugiją. Jos vaidmuo lietuvių darbininkų judėjime, esant tokioms sąlygoms, ėmė žymiai augti ir plėstis (žr. ALDLD rolė Amerikos lietuvių darbininkų judėjime — „Laisvė“, 1921, spalio 7).

Visų pirma, didėjo LLD reikšmė politinėse-visuomeninėse akcijose. LLD funkcijos pasipildė politiniais-visuomeniniais tikslais. Draugijos veiklos dirva išsiplėtė. V. Kapsukas, rašydamas LLD 10-mečio sukakties progą (1925 m.) nurodė, jog „be knygų ALDLD turi pasistatyti sau aiškų tikslą-lavinimąsi“ ir kaip „pagalbinė darbininkų klasės organizacija“ dalyvauti „bendroj darbininkų klasės kovoj“. Vystydamosi ta kryptimi, LLD ne tik plėtė savo veiklos sferą. Tenka pabrėžti, kad tam tikrais laikotarpiais ji perimdavo ar atlikdavo netgi politinės organizacijos funkcijas. A. Bimba pažymi: „Kai užeidavo reakcijos laikotarpis ir kovingai darbininkų partijai būdavo nebegalima „pasirodyti“ lietu-

vių kolonijose, mūsų Draugijos kuopos pasidarydavo viso pažangaus judėjimo ašimi, siela ir širdimi" ("Šviesa", 1965, Nr. 1). Tat įvairūs to judėjimo istorijos įvykiai, jų tarpe dramatiški ir sudėtingi, betarpiškai atsispindėjo LLD gyvenime, darė jos raidai vienokią ar kitokią įtaką. Tai pažymėtina A. Petrikos, L. Petkevičienės ir kitų darbuose.

LLD keitimosi, jos modelio klostymosi procesas ėjo nebe sunkumų. Detaliau jų neliesdami, pažymėtume kai kurias bendresnes tendencijas. LLD Centro Komitete ir vietinėse kuopose nebuvo vieningo požiūrio dėl Draugijos veiklos pobūdžio ir krypties. Iš vienos pusės, specialiau pabrėžiant politinę-visuomeninę šios organizacijos paskirtį, tarpais į antrąjį planą buvo nukeliami knygų leidimo bei savišvietos tikslai. Iš kitos — reikišėsi ir nuomonė riboti Draugijos veiklą vadinamos gryniosios "kultūrininkystės" funkcijomis, atitverti ją nuo visuomeninio-politinio veikimo. Su šiomis pažiūromis susidurta ir vėlesniu metu, pavyzdžiui, ruošiant darbus iš LLD istorijos.

Tačiau palaipsniui ir ilgainiui Draugijos raidoje kūrėsi kultūros-visuomenės organizacijos modelis, kur neatskiriamai jungiamos knygų leidimo, savišvietos ir visuomeninės-politinės

funkcijos. Pagal JAV ar tos šalies lietuvių pažangiajame judėjime susidariusias situacijas, atskirais laikotarpiais ar momentais buvo labiau akcentuojamos ar išryškinamos tai vienos, tai kitos LLD funkcijos bei uždaviniai.

Klausimas dėl LLD pobūdžio kartais siejamas su tuo, kokios Draugijos veiklos sritys turėjo svarbesnės reikšmės ir vaidmens. Jeigu spręstume tokią problemą, atsižvelgti tektų visų pirma į tai, jog vienais Draugijos gyvenimo tarpais (ypač pirmaisiais keleriais metais) jos veiklos svorį sudarė knygų leidimas, kitais didesnę indėlį Draugija įnešė dalyvaudama įvairiose visuomeninėse-politinėse pažangiųjų lietuvių akcijose ir pan. Sumuodamas LLD 50-ties metų kelią, A. Bimba svarbiausiu veiksmu, teikusiu Draugijai "ištvermę ir pastovumą" laiko jos plačiąją visuomeninę veiklą ("Šviesa", 1965, Nr. 1). Jo nuomone, vargu ar LLD "būtų išsilaikiusi ir per 50 metų klestėjusi tik tai kaip grynai knygų aparatas" (Ten pat). Tat traktuoti LLD tik kaip kultūros-švietimo organizaciją būtų vienpusiška. Esme tai visuomenės-kultūros draugija, dažnai buvusi viso JAV lietuvių pažangiojo judėjimo centras. Tokiu ji yra ir sulaukusi garbingos 60-ties metų sukakties.

Pietų Rusijos moksleivių judėjimas revoliucijos išvakarėse

[Dalyvio prisiminimų žiupsnelis]

PROF. J. PETRAITIS

1915 metų vasarą už proklamacijų platinimą aš buvau pašalintas iš Eksterinoslavo mokytojų seminarijos su "vilko bilietu": be teisės mokintis Švietimo ministerijos žinybos mokyklose ir dirbti tos žinybos įstaigose. Mėtydamas pėdsakus, kaip mėjo medžiotojų persekiojamas kiškis, atvažiavau į Kurską. Čia man labai didelį įspūdį padarė tramvajus, kurį mačiau pirmą kartą. Kurske buvo 3 berniukų gimnazijos (tame tarpe viena reali mokykla), 3 mergaičių gimnazijos, mergaičių eparchialinė mokykla, mokytojų seminarija, matininkų mokykla, pravoslavų dvasiškoji seminarija.

Kursko gubernijos plotas maždaug lygus

Lietuvos plotui prieškarinėse ribose. Žemė gera — juodžemis. Tuo metu Kurske ėjo du laikraščiai: 1) juodašimčių dienraštis "Kurskaja byl") 2) liberalus laikraštis "Kurskaja gazeta", kuriam, atvykęs į Kurską, perskaičiau skelbimą, kad prityręs repetitorius veltui mokina **neturtingų** tėvų vaikus. Vėliau sužinojau, kad socialistinių partijų nariai - Studentai taip verbuodavo į savo nelegales partijas neturtingą jaunimą: pigus, o ypač darmavas repetitorius reikalingas ne turtuolių, bet biedniukų veikams. Per pamokas "repetitorius" gerai pažindavo mokinį ir tinkamą įtraukdavo į partiją. Laikraštyje nurodytu adresu aš kreipiausi į "darmavą repetito-

riu" - studentą Bulgakovą (vėliau paaikšėjo, kad tai buvo bolševikų partijos Kursko miesto komiteto pirmininkas; 1917-1918 metais jis buvo Kursko gubernijos revoliucinės tarybos pirminko I pavaduotoju).

"Repetitorius" ne tiek mane mokino, kiek klausinėjo apie Lietuvą, Kauno guberniją ir mane asmeniškai. Bulgakovas supažindino mane su matininkų mokyklos II kurso mokiniu Žiuru Juozu. Pastarasis įtraukė mane į Kursko matininkų mokyklos mokinių-socialistų slaptąją kuopelę. Kuopelė buvo organizuota penketukų principu. To paties kurso 5 mokiniai-socialistai (o kartais - tik 3-4 mokiniai-socialistai) sudarė penketuką. Penketukui vadovavo mokinys (dažniausia aukštesnio kurso, bet ne visuomet), vadinamas penketukininku. Vieno kurso penketukininkai sudarė kuopelės kurso vadovybę, kurios priešakyje buvo kursininkas. Jeigu kuriame kurse buvo tik vienas penketukas, jo penketukininkas buvo ir kursininku, arba jo kursininku buvo kito kurso kursininkas. Jeigu kuriame kurse nebuvo nei vieno penketuko, tais metais nebuvo ir to kurso kursininko. Visi kursininkai (mokykloje buvo viso 4 kursai) sudarė slaptosios kuopelės vadovybę su "mokyklininku" priešakyje. "Mokyklininkas" palaikė slaptus ryšius su Studentais - Socialistais Bulgakovu, Pravednikovu, naudojosi jų patarimais, gaudavo literatūrą. Vienok apie tą nieko nežinojo ne tik eiliniai nariai, bet ir penketukininkai. Penketuko narys žinojo tik apie savo penketuko darbą. Penketukininkas žinojo tik savo penketuko narius, savo kurso kitus penketukininkus ir savo kursininką. Tik kursininkai žinojo slaptosios kuopelės vadovybę. Įstodamas į penketuką nariu, kiekvienas narys pasižadėdavo išlaikyti penketuko paslaptį: niekad niekam nieko nesakyti apie penketuką, jo veiklą ir narius. Tokia organizacija apsaugoja kuopelę nuo šnipų ir išdavimo. Tokiu principu veikė moksleivių-socialistų slaptosios kuopelės beveik visose Kursko vidurinėse mokyklose, tame tarpe ir dvasiškoje seminarijoje. 1916 metų rudenį mūsų penketuko nariui Rutkovskiui ir dvasiškos seminarijos "mokyklininkui" Matvejevui pavyko suorganizuoti slaptą penketuką eparchialinėje gimnazijoje, kuri ruošė būsinčias popienes. Tos gimnazijos direktorė ir mokytojų dauguma buvo vienuolės. Taip socializmas veržėsi ir į monarchizmo tvirtovę - į jos pačią širdį.

Mūsų penketuko nariai rinkdavosi kas savaitę. Skaitydavome ir aptardavome Rusijos Val-

stybinės Dūmos deputatų kalbas, kurias cenzūra uždraudė skelbti, Bebelio, Černyševskio, Gerceno, Engelso, Lenino, Plechanovo, Ryliejevo, Šiško ir kitų nelegalius raštus. Bent kurią knygą (arba brošiūrą) skaitė du draugai - kiekvienam atskirsi. Penketuko susirinkime jie kritiškai išanalizuodavo savo skaitymo rezultatus. Penketuko nariai ruošdavo įvairiais klausimais politinius pranešimus ir skaitydavo penketuko susirinkimuose. Pranešimai sukeldavo diskusijas. Ypač karštos diskusijos būdavo individualinio teroro klausimu. Eseras Rutkovskis ir penketukininkas Žiura buvo jo šalininkai; esdekas (bolševikas) Parchomenko - priešas. Mudu su Mezencevu buvome penketą metų jaunesni už draugus, tuo klausimu savo nuomonės neturėjome ir klausydavomės, ką kalba vyresnieji draugai. Maža to, mudu nesupratome vyresniųjų draugų motyvų. Mums atrodė, kad Žiura bei Rutkovskis su eserais nori nužudyti carą, iššaudyti jo valdininkus ir žandarus, gi Parchomenko su esdekais trukdo tą įvykdyti. Nenuostabu, kad tokių diskusijų metu vieną kartą Mezencevas kreipėsi į Parchomenką žodžiais: "Kam jūs gailitės tų prakeiktų žandarų? Tegul eserai juos šaudo! Kuo greičiau iššaudys, tuo bus geriau". Dar karštesni debatai kildavo Žemės reformos klausimu, kuriuose dalyvaudavome ir mudu su Mezencevu. Žiura, Rutkovskis ir Mezencevas kalbėdavo už žemės socializaciją, Parchomenko - už žemės nacionalizaciją, organizuojant stambius valstybinius dvarus, kurie platins veislinę sėklą ir pagerintus gyvulius. Tas man primindavo Zubovo Ginkūnų dvaro raudonas kaip ugnis karves, duodančias po kibirą pieno per dieną, ir aš palaikiau Parchomenko.

Moksleiviai-socialistai nesitenkino politine sąvišviete: jie platino proklamacijas, gamybinės praktikos metu valstiečių tarpe skleidė socialistines idėjas.

Taip buvo organizuotas moksleivių revoliucinis judėjimas Kursko viduriniųjų mokyklų moksleivių tarpe. Kituose miestuose buvo kitokios organizacinės formos, bet jis vyko visur ir davė teigiamus rezultatus. Po revoliucijos į darbininkų ir valstiečių tarybas išrinkta eilė mokinių, tame tarpe 4 mūsų penketuko. Aktyviausieji moksleivių-socialistų veikėjai Aleksiejevas, Matviejevas, Parchomenko, Popovas ir kiti pilietinio karo metu žuvo nuo baltagvardiečių kulku, o Rutkovskį 1926 metais Varšuvos citadelėje sušaudė Pilsudskio karo lauko teismas.

LLD Reikalai

LLD REIKALAI

IEVA MIZARIENĖ, LLD SEKRETORĖ

(Džiugu pranešti, kad mūsų jubiliejinis almanachas "Šeši Dešimtmečiai Pažangos Keliu" jau išsiųstas iš Lietuvos. Laukiame knygos Centre, ir kaip tik gausime, sudarysime talką kuogreičiausiai ją išsiuntinėti kuopoms. Kartu bus išsiuntinėta ir J. Paukštelio trečioji knyga "Čia mano namai".

Ypatingai noriu atkreipti Chicago, St. Peterburgo, Miami, Los Angeles, San Francisco ir Oakland kuopų sekretorių dėmesį, kad Almanachas jūsų kuopoms bus prisiųstas tiesiai iš Vilniaus.

Tie mūsų, kurie jau Almanachą matė, tiesiog džiaugiasi, kad jis taip vykusiai ruoštas ir pagamintas; noriu draugams priminti, kad visi raštai buvo pasiųsti Kultūrinių Ryšių Komitetui, be jokių taisyčių iš LLD Centro pusės.

* * *

Nors jau rašiau praėjusiame "Šviesos" numeryje apie minėjimą mūsų Draugijos jubiliejaus praeitų metų pabaigoje Vilniuje, norisi dar plačiau ką pasakyti. Štai apie tą iškilmingą minėjimą ištrauka iš Vilniaus "Tiesos"

Vilnius. — Vilniuje iškilmingai paminėtas Amerikos Lietuvių darbininkų literatūros draugijos 60 metų jubiliejus. Minėjimą surengė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Lietuvių

kalbos ir literatūros, Istorijos institutai, Partijos istorijos institutas, Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komitetas ir Vilniaus universiteto rūmuose, metų pranešimus skaitė akademikas V. Niunka, Partijos istorijos instituto direktorius R. Šarmaitis, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius akademikas K. Korsakas, Vilniaus Pedagoginio instituto docentė L. Petkevičienė, universiteto docentas B. Raguotis, "Gimtojo krašto" vyr. redaktorius, poetas V. Reimeris. Šiltais plojimais susirinkusieji sutiko viešnios iš JAV — LLD Centro Komiteto sekretorės Ievos Mizarienės kalbą.

Minėjime dalyvavo Lietuvos KP CK užsienio ryšių skyriaus vedėjo pavaduotojas A. Sinkevičius, Lietuvos TSR užsienio reikalų ministro pavaduotojas V. Zenkevičius.

1915 m. Bruklino L. Prūseikos iniciatyva įkurtoji lietuvių emigrantų savišvietos draugija, kaip pažymėjo kalbėjusieji, nuveikė didelį ir reikšmingą kultūros darbą, turėjo didžiulę įtaką užsienio lietuvių pažangios pasaulėžiūros formavimui. Jos nariais buvo visi žymiausi pažangūs užsienio lietuvių veikėjai.

Iškilmingo minėjimo dalyviai pasiuntė į Niujorką, LLD draugijos Centro komitetui sveikintimo telegramą.